

7:e arg. 1904.

Februari.

N:o 1.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr.

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION
DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1904 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitage af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom uppsatser i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade meddelanden från hithörande områden. Därjämte skola i öfversiktlig form refereras viktigare prejudikat m. m. ur Sveriges administrativa praxis.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af doc. L. WIDELL såsom redaktionssekreterare. Därjämte hoppas redaktionen såsom hittills kunna påräkna medverkan till prejudikatafdelningen af kammarrådet dr G. THULIN.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjödes.

Lund i December 1903.

P. Fahlbeck.

fås genom hvarje mattaffär.

Linoleumfabriken, Forshaga.

meddelar hvar FORSHAGA LINOLEUM
kan erhållas.

Gynna svensk industri!

Strödda meddelanden.

Folktätthetens förändringar i Europa under det förflutna århundradet. Härom meddelar FRANZ VON JURASCHEK några intressanta uppgifter i den af honom utgifna femte upplagan af BRACHELLI'S »*Staaten Europas*».

Under det förflutna århundradet har folktättheten stigit betydligt i alla Europas stater, men i så olika grad, att afståndet mellan den största och den minsta folktättheten ansenligt ökats. I medeltal bodde i Europa vid år 1800 omkring 19, 1850 27, vid århundradets slut däremot 40 människor på kvadratkilometern. 1815 hade intet land en större folktätthet än Lombardo-Venetien, där den redan uppgick till 90 inv. pr kv.-km.; f. n. räknas stora riket, såsom Storbritannien och Irland, Italien, Tyska Riket 104—132 och mindre stater, såsom Sachsen, Belgien, Nederländerna och jämväl England med Skottland mer än 150 inv. pr kv.-km. Irland och Frankrike, som vid århundradets början hörde till de tätast befolkade områdena, hafva nu utträdt ur deras led. Frankrike öfverträffas i detta afseende nuförtiden af en hel rad af större och mindre stater, t. o. m. af det bergiga Schweiz och af Ryska Polen. Preussen har gått långt förbi ett stort antal stater, med hvilka det vid århundradets början stod på samma nivå i fråga om folktätthet, såsom t. ex. Ungarn, eller som det t. o. m. öfverträffades af, såsom Bäjern. För närvarande bilda de stater, som hafva mer än 100 inv. på kv.-km. — Storbritannien, Belgien, Nederländerna, Tyskland och Italien — en i det närmaste slutna grupp som i ett bredt bälte sträcker sig öfver Mellaneuropa från Skottland till Sicilien. Väster, norr och öster härom aftager folktättheten och desto mera, ju längre afståndet är från det nämnda bältet.

Utgifterna för försvarsväsendet och militära pensioner i
Förenta Staterna. I millioner dollars utgjorde utgifterna:

	för hären	för flottan	för pensioner
1880	38	14	57
1890	45	22	107
1900	135	56	141
1901	146	61	139
1902	112	68	138

Pensionerna uppgå sålunda till högre belopp än utgifterna
för armén! Antalet pensionärer uppgår också till i rundt tal 1
million. [Efter *Zeitschr. f. Socialwissenschaft.*]

Administrativ praxis.

12. *I fråga om universitetens rätt att af universitetens medel-bestrída kostnader för begrafningskransar o. d.*

Efter granskning af universitetets i Uppsala räkenskaper för år 1898 yrkade Kammarrättens revisionsafdelning, att, som under år 1898 af anslaget till extra utgifter utbetalts för bindning af begrafningskransar den 4 januari 4 kr., den 14 mars 4 kr. och den 15 april likaledes 4 kr., den 7 februari för en rosett till begrafningskrans 6 kr. 50 öre, den 5 april för en rosett till begrafningskrans jämte ask 9 kr. 50 öre samt för tryckning å band till begrafningskransar den 1 april 4 kr. och den 30 september 5 kr. 50 öre, eller tillhopa 37 kr. 50 öre, men berörda utgifter icke bort med universitetets medel gäldas, sistnämnda belopp måtte ersättas.

Efter det f. d. professorn T. M. Fries i egenskap af förutvarande rektor vid universitetet förklarar sig öfver anmärkningen, utlät sig Kammarrätten genom utslag den 2 oktober 1902, att, enär ifrågavarande kostnader ej bort bestridas med universitetets medel, förpliktade, med gillande af anmärkningen, Kammarrätten Fries, som vore för utbetalningen ansvarig, att ersätta anmärkta beloppet, 37 kr. 50 öre, med föreskrift tillika, att de ådömda medlen skulle under titel «Kungl. Kammarrättens revisionsafdelnings anmärkningsmedel» tagas till uppbörd och redovisning i de universitetets räkenskaper, som näst därefter afgåfves, och 15 % såsom revisionens anmärkningsarvode därefter afföras med 5 kr. 62 öre och kontant lämnas till det större konsistoriet för att till Kammarrätten insändas.

Häremot anförde Fries besvär hos K. M:t, som, efter det vederbörande sig förklarar samt Kammarrätten inkommit med infordradt und. utlåtande och klaganden med påminnelser, den 18 september 1903 förklarade, att K. M:t väl funnit Kammarrättens utslag vara lagligen grundadt, men att K. M:t, med afseende å förekomna omständigheter, låtit bero vid de skedda utbetalningarne, dock att klaganden därigenom icke befriades från utgifvande af det föreskrifna anmärkningsarvodet.

G. T.

13. *I fråga om universitetens rätt att använda universitetens medel till bestridande af kostnader för uppvaktningar o. dyl.*

Efter granskning af Uppsala Universitets räkenskaper för år 1898 anmärkte Kammarrättens revisionsafdelning, att, som af anslaget til extra utgifter utbetalts dels till en hvar af professorerna Fr., P., B. och H. samt sekreteraren von B., hvilka den 18 maj 1898 i Stockholm uppvaktat afgångne universitetskanslern, reseersättning med 15 kr., dels 350 kr. för textning af en till bemälda afgångne universitetskansler ställd adress och för perm till densamma, dels till professor T. och sekreteraren von B. ersättning med 15 kr. till hvardera för inställelse i Stockholm den 26 oktober 1898 för uppvaktning hos tillträdande universitetskanslern och dels till professorerna Fr. och F. ersättning med 30 kr. till hvardera för inställelse vid sistnämnda uppvaktning äfvensom för resa till Stockholm i ändamål att närvara vid en den 7 oktober 1898 därstädes hållen fest till frände af Berzelius' minne, men berörda utgifter icke vore af beskaffenhet att hafva bort gäldas med universitetets medel, utgifna beloppen, tillsammans 515 kr., måtte fastställas till betalning.

Genom utslag den 2 oktober 1902 förpliktade Kammarrätten, enär ifrågavarande kostnader ej bort bestridas med universitetets medel, med gillande af anmärkningarna, de personer, hvilka såsom ledamöter i det större konsistoriet varit ansvariga för utbetalningarna att gemensamt eller hvilken af dem gälda gitte ersätta de, anmärkta beloppen, med föreskrift tillika, att de till betalning fastställda medlen skulle under titel «Kungl. Kammarrättens revisionsafdelnings anmärkningsmedel» tagas till uppbörd och redovisning i de universitetets räkenskaper, som näst därefter afgåfves, och 15 % såsom revisionens anmärkningsarvode därefter afföras med 77 kr. 25 öre och kontant lämnas till det större konsistoriet för att till Kammarrätten insändas.

Häremot anförde biskopen Tottie, f. d. professorn Fries m. fl. besvär hos K. M:t, som, efter det vederbörande sig förklarat samt Kammarrätten inkommit med infordradt utlåtande den 18 september 1903, med afseende på hvad i målet förekommit, fann skäligen att, med ändring af öfverklagade utslaget, ogilla de framställda anmärkningarna.

G. T.

14. *I fråga om efterlevande änkas rätt att under det henne å kyrkoherdebeställning tillkommande nådår få uppbära hennes aflidne man beviljadt personligt lönetillskott.*

Sedan K. M:t dels genom nåd. bref den 2 dec. 1892 medgifvit, att till kyrkoherden i Sölvesborgs stads- och landsförsamlingars pastorat J. V. C. Brorström finge, så länge han kvarstode vid kyrkoherdebeställningen därstädes, från prästerskapets löneregleringsfond utgå ett belopp af 200 kr. årligen från och med d. 1 maj samma år, dels ock enligt nåd. beslut d. 7 dec. 1900 tillagt Brorström till tjänstebitråde ett lönetillskott likaledes å 200 kr. att, så vidt han vid tjänsten kvarstode, utgå från berörda fond tillsvare under hvart och ett af ecklesiastikåren från och med d. 1 maj 1900

Engelsk och svensk parlamentarism.

Af

Professor Pontus Fahlbeck.

Första Artikeln.

I.

Konstitutionalism och Parlamentarism.

Ett utaf den moderna statens många särmärken från den antika är folkrepresentationen. Det gamla Grekland och Rom kände icke till en genom val utsedd församling, hvilken företrädde hela folket och handlade i dess stad och ställe. Visserligen förekomma ansatser till ett slags provinsrepresentation under det romerska kejsardömets senare tid; men dessa voro liksom den dåvarande kommunala styrelsen blott osjälfständiga organ i regeringens tjänst. Det var i Germaniens urskogar — för att tala med Guizot — som det representativa systemet sköt sina första rötter. De stora afstånden och befolkningens gleshet, men alldeles icke någon idé om ställföreträdarskap och likn. — ty denna var för de gamle germanerna lika främmande som för greker och romare — blefvo här de första rättsbildande krafterna. De många småfylkenas sammanslagning till stora välden samt framför allt en organisk ståndsbildning gáfvo senare en fast grund åt förhållanden, som yttre omständigheter och slumpen framkallat. På så sätt mognade det föreställningssätt, som fick sitt uttryck uti den svenska landslagens bekanta ord om folkets ed till den nyvalde konungen: »Med denna ed och trolofvan bindes både ung och gam-

mal, ofödd och född, fiende som vän, frånvarande som de, där när voro, eden svuro och tro lofvade». Med detta föreställningssätt var rättsgrunden lagd för de församlingar (herredagar, möten o. s. v.), som faktiskt och med själftagen rätt i allas stad och ställe afgjorde öfver allmänna ärenden. Vid medeltidens slut var det representativa systemet i ståndsbildningens dräkt rättsligen erkändt öfver allt i västra Europa, medan i Ungarn och Polen forntidens »alle man» ehuru inskränkt till adeln alltjämt behärskade statslifvet.

Den nyare tiden fullbordar uti några stater den byggnad, hvartill medeltiden lagt grunden, medan den i flertalet tvärt bryter af den. Ty ofvan de särskilda stånden har nu konungadömet skjutit upp som den allt sammanhållande och behärskande statsmakten, hvilken icke tål någon annan vid sidan om sig. Folkrepresentationen sjunker härvid ned — där den förmår att bibehålla sig — till en exklusiv ståndrepresentation. Dess funktioner inskränkas till att bevilja skatter, men vanligen blott ståndsvi, och för öfrigt att inför konungamakten framlägga de enskilda ståndens besvär och önskningsar. Representationen är omedelbart vorden endast en samling fullmäktige för de enskilda grupper, hvaraf samhället består. Man skulle kunna kalla den ett samhällsorgan, ett de enskildes språkrör inför statsmakten; men den är icke längre ett statsorgan. Uti många stater försvinner den till och med helt och hållet för att åter uppstå — i Frankrike med den stora revolutionen, i andra länder under förra hälften af 1800-talet och då vanligen först i form af »landtständer». Vid denna återuppståndelse har den emellertid ändrat karaktär och, vare sig den aflagt ståndsväsendets yttre dräkt eller icke, blifvit en verklig folkrepresentation, i det att den nu representerar icke skilda stånd utan folket i dess helhet samt äger själfständig andel icke blott uti beskattningen utan äfven i lagstiftningen. I Sverige och England, där folkmakten städse häfdade sin ställning vid sidan om konungamakten, fullbordades denna utveckling nästan omärkligt redan under brytningen mellan medeltid och nyare tid.

Det representativa systemets nu antydda utveckling leder närmast till *konstitutionalismens* genombrott. I England och Sverige skedde detta som sagdt tidigt, i det förra landet på Tudorernas tid eller redan förut, i Sverige under Gustaf Adolf. Dock var denna

äldre konstitutionalism i mångt och mycket olika den, som vi sett uppstå i nyaste tid, och hvilken den moderna statsläran beskriver. Såsom typiska exempel på denna senare konstitutionalism kunna anföras den franska kartan af 1814 liksom öfver hufvud de tyska författningarne före 1848 och några äfven efter detta år. De äro alla oktrojerade, och grundtanken däri återfinnes, hvad Frankrike angår, uti de ord, hvarmed Ludvig XVIII:s kansler d'Ambray inledde kartans högtidliga proklamerande 4 juni 1814, och som i något andra uttryck återfinnas i inledningen till densamma: Konungen vill genom den nya författningen och en representation själf bestämma en gräns för den honom allena tillkommande makten i staten. — I Tyskland — formuleras principen uti slutakten vid den i Wien 1820 hållna ministerialkonferensen § 57, där det heter: att den samlade statsmakten förblifver hel och odelad hos statens öfverhufvud, hvarför suveränen blott i utöfningen af vissa bestämda rättigheter kan bindas af ständernas medverkan. Dessa ord gå sedan igen uti flera af de tyska författningarna och från dessa uti den statsrättsliga uppfattningen icke blott af den konstitutionella monarkien utan öfverhufvud af staten. Den tyska statsvetenskapen behärskas fullständigt, kan man säga, af denna § 57 uti nämnda slutakt, och det icke endast inom den äldre, historiska skolan, utan äfven uti den yngre, af GERBER inledda juridiska. Monarken är, säger man, den ende innehafvaren af statsmakten; men han har vid sin sida en folkrepresentation, åt hvilken en gång för alla uppdragits att i vissa bestämda fall med honom deltaga i utöfningen däraf. Riksdagen, hvilken visserligen är ett omedelbart statsorgan liksom monarken, har alltså sin egentliga uppgift uti att begränsa denne i utöfningen af statsmakten. Men någon själfständig andel i densamma har den ej.

Sådana äro den moderna konstitutionalismens grundtankar såväl uti författningarna som enligt teorien. Som vi se, är det den »oktrojerade» författningens synpunkter och statslära, som däri få sitt uttryck — helt naturligt, emedan sådan var denna konstitutionalismens genesis. Monarken hade själf vid ett mer eller mindre kritiskt tillfälle gifvit författningen och därvid uppdragit gränserna för representationens befogenheter. Typen återspeglar alltså de förhållanden, under och genom hvilka den kommit till.

Utvecklingen har emellertid mångenstädes ej stannat vid denna statsform. Utom uti republikerna, där statsmakten helt öfvergått till representationen och andra af folket utsedda organ, har konstitutionalismen i flertalet monarkiska stater förvandlats till eller är på väg att förvandlas till — parlamentarism.

Parlamentarismen är den sista länken uti representationens och författningens utveckling, tills vidare åtminstone. Medan riksdagen uti den konstitutionella monarkien städse spelar den 2:dra stämman uti statslivets konsert, så innehar den obestriddt den första under den parlamentariska regimen. I stället för en monark, som i vissa fall bindes af riksdagens medverkan i utöfningen af statsmakten, är det nu omvänt representationen, som påkallar statschefens medverkan vid statsviljans utöfvande. Riksdagen, eller hvad representationen må heta, står här fullt själfständig, hämtande sin rätt och sin makt från författningen och nationen, icke från en monark. I öfverensstämmelse därmed besitter den äfven en ofantlig makt, i det att den dels direkt dels indirekt och antingen ensam eller tillsammans med statschefen bestämmer statsviljan. Den allmäktige riksdagen är här statslivets centrum.

Emellertid råder härutinnan stor olikhet mellan olika stater, liksom öfver hufvud blandnings- och öfvergångsformer från det konstitutionella statsskicket äro vanligare än de skarpt utpräglade typerna af ren parlamentarism. Detsamma var fallet med de författningsformer, som föregått denna, enväldet och den konstitutionella monarkien. Äfven de uppträda oftast med drag lånade än från den ena typen och än från den andra. Detta är ingen tillfällighet. Tvärtom följer det med nödvändighet af det inbördes förhållandet mellan de moderna statsformerna. De äro nämligen länkar uti en och samma utvecklingskedja. Enväldet (och aristokratien i Schweiz) går öfver till det konstitutionella statsskicket och detta åter till parlamentarismen, den monarkiska eller republikanska. Visserligen är detta icke en logisk nödvändighet och knappt heller en allmänt historisk; men det är en för det moderna Europa och Amerika nödvändig utvecklingsgång. Ty den följer å ena sidan af det representativa systemet, å andra af ståndsväsendets upplösning och den allmänna folkupplysningen. Den mo-

derna staten går sedan ett par århundraden tillbaka oemotståndligt mot folksuveränitetens statsskick, och stadierna på denna väg äro: envælde, konstitutionalism och parlamentarism — ehuru, som sagdt, vanligen med hvarjehanda mellanformer såsom förmedlande öfvergångar från det ena statsskicket till det andra.

Men om sålunda kedjan, som leder från envælde till parlamentarism, är enkel och i grunden enhetlig, så är icke resultatet, d. v. s. det parlamentariska statsskicket själf öfverallt ett och samma. Kommen till slutpunkten delar sig nämligen utvecklingen i parallella linjer, gifvande till resultat olika typer af parlamentarism. Detta är hvarken logiskt eller historiskt någonting märkvärdigt. Öfverallt i människans värld liksom i naturen påträffar man skilda medel och utvägar för att nå samma mål. Sålunda för att nämna ett par exempel finnas ej två länder, hvilkas domstolsväsende och förvaltning äro lika inrättade, ej heller två representationer, som hafva samma arbetsordning eller utskottsinrättning. Och på enahanda sätt förhåller det sig med det parlamentariska statsskicket i dess olika former, den engelska och den svenska eller svensk-amerikanska samt den schweiziska eller demokratiska. Dessa utgöra hvar för sig skilda utvägar att förverkliga samma statsrättsliga mål, folksuveräniteten. De äro sålunda icke inbördes utvecklingsformer, den ena af den andra, utan fullt själfständiga och af hvarandra oberoende typer. Detta är visserligen icke allmänt insedt, allra minst i vårt kära land. Tvärtom betraktas de ofta som afläggare den ena af den andra, men i alla händelser utan klar insikt om deras stora olikheter. I Sverige veta vi ej af, att vi äga en parlamentarisk författning, och svärma därför ibland för den engelska parlamentarismen, såsom vore det den, mot hvilken utvecklingen för oss. I Frankrike har man i författningen af 1875 velat hopa på hvarandra olika slag af parlamentarism, den engelska och den amerikanska. I andra länder, där man sökt efterapa England, har man fått blandningsformer mer eller mindre påminnande om den konstitutionella monarkien, som närmast föregått desamma. Äfven annorstädes, såsom i Sverige, har denna lämnat spår efter sig. Att i korta drag söka teckna de olika slagen af parlamentariskt styrelsesätt, skall utgöra föremålet för efterföljande framställning.

II.

Engelsk parlamentarism.

En framställning af Englands författning hör till de svåraste men visserligen också intressantaste uppgifter, som statsvetenskapen har sig förelagd. Allt är här så olika mot hvad man uti andra författningar är van att finna. Sålunda är den till att börja med icke kodifierad uti en eller några få grundlagar, såsom fallet är öfver allt annorstädes. Man har att söka den, utom uti flera större historiska akter från *Magna Charta* (1215) begynnandes till *People Representation Act* af 1884, uti ett otal mindre betydande statuter, parlamentets arbetsordningar (*Standing Orders*) och framför allt uti Englands allmänna sedvanerätt (*Common law*), som bekant tolkad och utvecklad mest genom domstolsutslag. Härtill kommer, att en vanligen oskrifven administrativ och parlamentarisk praxis (*conventions*) intager ett rum uti Englands författning vid sidan om den organiska författningsrätten som uti intet annat land. De viktigaste institutioner, såsom premiärministerämbetet och kabinettet, hvilat sålunda endast på politisk praxis. Sådant synes för oss reglementerande politici som rena obegripligheter.

Men nästan ännu besynnerligare förefaller en annan för Englands offentliga rätt utmärkande egendomlighet. Man upphäver i regeln icke en lag, därför att den blifvit föråldrad och obrukbar. Man gör som de gamle romarne, låter de en gång antagna lagarne bestå, men tillämpar dem ej eller stiftar nya, som kringgå dem. Här af följa tvenne hvar för sig märkliga förhållanden. Ur bruk kommen rätt och gällande rätt stå sida vid sida om hvarandra; och den förra omtalas och beskrifves ofta ej mindre utförligt än den senare. Öfverallt stöter man på sådana af utvecklingen öfverflyglade monument, som emellertid likt andra antikviteter omhuldade och bevaras med synbar pietet. Ett allbekant exempel här på är monarkens aldrig upphäfdade rätt att vägra sanktion å ett parlamentsbeslut, ehuru intet bruk af denna vetorätt ägt rum sedan 1707, och hvarje engelsman skulle anse det nästan som en statskupp, om så skedde. Men vidare följer af denna obenägenhet att upphäfva gamla lagar, att, närhelst utvecklingen kräver en ändring däri, man får söka en utväg att undgå dem på annat sätt. Där af

en massa med undantags- och speciallagar eller andra ofta mycket märkvärdiga rättssedvänjor. Sålunda, för att nämna ett exempel äfven härpå, undgår man den allt sedan Edvard II fastslagna grundsatsen, att en medlem af underhuset icke får afsäga sig sitt mandat, genom följande konstiga utväg. Vederbörande, som önskar bli sitt uppdrag kvitt, söker och erhåller af kronan ett gammalt fiktivt ämbete (*the stewardship of the three Chiltern Hundreds* eller ett af två andra liknande), hvarmed han utan vidare förlorar sin plats i underhuset.

De nu anmärkta egendomligheterna, som likväl närmast afse blott den yttre, formala sidan af Englands författning, vålla en konfusion och brist på öfverskådlighet och logik, som kan bringa betraktaren af densamma till förtviflan. Dock måste genast tilläggas, att detta intryck vid ett närmare studium delvis försvinner. Oredan står nog alltid kvar, men den skenbara bristen på logik märkes ej. Så i det nyss anförda exemplet. Ty enligt *act of settlement* (1701) och några därmed sammanhängande statuter får ingen, som af kronan mottagit ett ämbete, utan omval behålla sin plats i underhuset eller, om ämbetet upprättats efter 1705, ens sitta där. Genom tillämpning af denna andra grundsats på sätt, som ofvan nämndes, kan man alltså undkomma de hinder, som lagen ställer i vägen för en mandatsnedläggelse. Logiken i detta förfaringsätt kan ingen bestrida, men nog förefalla dylika anordningar för den vid slikt ovane fastlandspolitikern underbara. Rent löjeväckande synes honom vidare en massa andra seder och bruk, såsom att vid alla riktigt solenna handlingar, t. ex. vid konungens sanktion af parlamentets beslut, brukas vissa bestämda formler i medeltidsfranska — i detta fall *le roy (la reine) le veult* och (vid *private bills*) *soit fait comme il est désiré* — eller att underhusets medlemmar, när ett meddelande skall göras parlamentet af kronan, kallas in till öfverhuset, där de få, stående vid skranket med blottade hufvuden, åhöra detsamma, medan lorderna sitta med hattarne på — och otaliga liknande ting. Särskildt för oss svenskar med vår skräck för äldre tiders former och ceremonier, som vi vanligen skynda att så fort som möjligt afskaffa, fruktande att eljest synas gammalmodiga, förefaller engelsmännens pietet för dylika antikviteter rent orimlig.

Ser man likväl tingen litet djupare, så förbytes kritiken och löjet öfver dessa och de andra ofvan berörda egendomligheterna i Englands statsväsen till respekt och beundran. Ty genom detta fasthållande vid det förflutna i lag och sed bibehålles en kontinuitet i utvecklingen, som icke förekommer hos något annat folk. Men ännu viktigare är, att på detta sätt hela den historiska kausalitetskedja, som ligger bakom den nuvarande rätten, och som innehåller dess genesis, förblir lefvande i folkmedvetandet. Därigenom känner sig folket som ett med sin rättsordning, och denna kommer att hvila icke endast på en död papperskodex och dess bokstaf utan uti ett lefvande medvetande. Detta är kanhända det märkvärdigaste draget i den engelska författningen och i alla händelser det, som förlänar densamma dess ofantliga styrka och stabilitet på samma gång som en rörlighet, som gör den fullt mottaglig för reformer, när tiden för sådana är inne. Med detta drag för ögonen kan man ock förstå en annan egendomlighet, som skiljer denna författning från alla andra, nämligen lättheten att genomföra en förändring däri. Parlamentet beslutar lika lätt och i samma former en djupgående författningsreform, som det fattar beslut om hvilken obetydlighet som helst. Sådant är utan våda möjligt endast hos ett folk, som ständigt har det förflutna närvarande och därigenom förstår att organiskt samarbeta det nya med det gamla, och som därjämte, — det måste man tillägga — reformerar icke efter teorier utan efter reala behof.

Af det anförda är klart, att nyckeln till Englands författning ligger uti dess historia. Att här följa den senare ens i stora allmänna drag förbjuder likväl utrymmet. Blott rörande de utvecklingen drifvande krafterna må anföras ett par ord.

Uti hvarje historisk utveckling af större omfattning spela tillfälligheter och handlingar med annan syftning än den, hvartåt utvecklingen för, men framför allt tingens egen logik en betydande roll. Ingenstädes synes detta vara fallet i högre grad än uti den engelska författningens skapelsehistoria, synnerligast i dess senare del. Sålunda, för att nämna äfven här ett par exempel, må erinras om den betydelse, som den tillfälligheten, att de båda första Georگارne ej voro hemma i det engelska språket, haft för monarkens aflägsnande från regeringens rådslag, något som utgör en af kar-

dinalpunkterna uti den engelska kabinettstyrelsen. Och på samma sätt har intet mera bidragit till bildandet af de två stora partierna än kronans röstköp och bestickningar på 1700-talet i afsikt att åt sig bevara en fast majoritet i underhuset. Man handlade i ett visst syfte, och däraf följde något annat, som man aldrig afsatt eller kunnat förutse.

Men vid sidan om dessa och otaliga andra tillfälligheter och ej förutsedda verkningar af tidigare handlingar har från Wilhelm Eröfraren — kan man säga — till Viktoria en och samma kraft arbetat på utformningen af den engelska författningen. Det är spänningen mellan konungamakt och folk-makt. Englands hela inre historia uppgår — oafsedt striden mellan täflande konungahus och adelssläkter i Rosornas krig — uti denna tvekamp. Den bildar alltså den medvetna sidan af det engelska statsväsendets utveckling, liksom den är den röda tråden däri. Däremot äro stånd- och klass-strider, som annorstädes utgöra till så stor del utvecklingens driffjädrar, af mycket underordnad betydelse. Detta för England utmärkande drag är så mycket egendomligare, som författningen varit och alltjämt är genomgående aristokratisk. Men förklaringen därtill är lätt funnen. Den ligger uti tvenne skenbart hvarandra motsägende förhållanden. Den engelska aristokratien fick aldrig sådana privilegier och undandrog sig aldrig offentliga bördor på samma sätt som fastlandets adel. Därför gafs det ej lika stora anledningar för öfriga stånd att känna sig förorättade och för den skull tvista med densamma. Å andra sidan inträffade det, att bönderna, som i andra länder utgjort hufvudmassan af befolkningen, sedan medeltidens slut hastigt decimerades och redan under 1700-talet nästan upphörde att finnas till. Detta skedde emellertid på rent privaträttslig väg, i det att adeln uppköpte böndernas gårdar för att däraf skaffa betesmarker åt sina fårhjordar. Fåren uppsluka människor värre än vargar, klagar THOMAS MORUS. Men om ock statsmännen kunde med beklagande åse detta, så erfors det dock icke af de enskilde, som det gällde, såsom en rättskränkning, hvarför ej heller några sociala strider däraf uppstodo. Och då bondeståndet sålunda försvagades och till sist försvann, kunde öfver hufvud inga sådana ifrågakomma. Det uti underhuset företrädde och handlande folket bestod uteslutande af *the landed gen-*

try, den besutna lågadeln, samt ett rikt och mäktigt borgarstånd. Mellan dessa å ena sidan och högadeln å andra kunde visserligen betydande differenser förekomma, hvilka äfven haft stor statsrättslig betydelse isynnerhet för de båda husens inbördes ställning. Men dessa tvister äro obetydliga i jämförelse med de ståndsstrider, som annorstädes förekommit och där påtryckt utvecklingen sin prägel, icke minst i vårt land.

Det är nu antydda omständigheter, som göra, att den statsrättsliga utvecklingen i England alldeles öfvervägande koncentrerar sig kring förhållandet mellan konung och folk och därigenom blifvit så enhetlig och trots enstaka kastningar kontinuerlig, som den är. I stort sedt utgör den en enda fortlöpande kedja från envælde till konstitutionalism och från denna till parlamentarism. Förloppet därvid kunna vi, som nämnt är, här icke skildra, men ett skema däröfver må dock få plats. Ett sådant skema låter sig nämligen upprättas genom att angifva de olika maktfaktorerna i deras historiska följd, hvarvid vi med maktfaktorer förstå den eller de institutioner eller omedelbara statsorgan, för att tala med den tyska terminologien, som i hvarje period icke blott formellt utan i verkligheten bestämt statsviljan och sålunda faktiskt styrt Albions stolta statsskepp. Genom att ordna dessa efter tidsföljd erhålles, om icke en öfversikt af utvecklingen, dock nödtorftigt den historiska bakgrund till den nuvarande författningen, som man oundgängligen behöfver. Skemat har följande utseende:

The King

King — Magnum concilium regni

King — Council — Parliament

King — Privy Council — Commons and Temporal and Spiritual Lords

King — Cabinet — Commons and Lords

Cabinet — Majority of the Commons.

Begynnelsen i denna kedja är den tämligen enväldige konungen, slutet de lika enväldiga kabinettet och underhusmajoriteten. Härvid är likväl att märka, att ehuru i detta skema vissa institutioner successive uteslutits, dessa ingalunda därför upphört att existera. Tvärtom lefva de och funktionera formellt juridiskt alldeles som förr. Sålunda kan intet parlamentsbeslut blifva giltigt utan öfverhusets samtycke och ingen lag promulgeras utan konungens sank-

tion. Därför kan en framstående tysk rättslärare af den nya skolan, JELLINEK, alltjämt påstå, att i England konungen är statsmaktens egentlige bärare alldeles som i Preussen. Det är på sådana konsekvenser, som den juridiska skolan gör sig omöjlig. Ty väl är det sant, att hvarje omedelbar statshandling fordrar konungens samtycke, men sådant samtycke förvägras icke. Monarken måste skriva under, vore det än sin egen afsättning eller dödsdom, säger W. BAGHEHOT med retorisk öfverdrift. Men faktum är, att konungens underskrift nu mer är en ren formalitet, som visserligen alltid måste iakttagas, men som icke ett grand afgör öfver beslutets innehåll. Konungens underskrift är uteslutande en formsak, som icke innebär någon den handlandes viljeyttring. Den kunde därför utan våda för författningen ersättas af en namnstämpel, såsom någon gång skett (under Georġ III:s svaghetstillstånd och Georg IV:s sjukdom). Nej, monarkens alltjämt stora betydelse uti Englands politiska lif och författning är ej längre att söka uti dessa minnen från äldre tider utan på ett helt annat område, såsom vi senare skola få se.

En annan anmärkning, hvartill förestående skema torde gifva anledning, är den, att här ingen plats gifvits åt det berömda *self-government*, grefskapsstyrelsen. Allt sedan GNEIST utfört sina bekanta forskningar rörande Englands själfstyrelse, har denna gärna betraktats som den egentliga urkällan till det parlamentariska styrelsesättet i detta land. Det senare förmentes vara en från grefskapet till hela landet utvidgad själfstyrelse, hvars yttersta rötter ginge liksom den förra tillbaka till den angelsachsiska tiden. Detta är en fullständig missuppfattning. Väl är sant, att under både äldre och nyare tid, innan ännu parlamentets makt var stadgad, grefskapsförfattningen och den därmed förbundna rättskipningen utgjorde frihetens säkraste värn. Men mer än denna negativa roll har den aldrig haft för Englands politiska lif, och äfven den göres öfverflödig, i den mån parlamentet blir medelpunkten i det engelska statsväsendet. I närvarande stund äro dessa institutioner rent kommunala samt kunna organiseras på ett sätt eller på ett annat, utan att detta märkbart inverkar på den egentliga författningen. GNEIST's farhågor med anledning af grefskapsstyrelsens demokratisering i kontinental anda genom reformerna af 1888 kan jag där-

för ej dela. De innebära i och för sig ingen fara för, att parlamentet skall förändra karaktär och demokratiseras.

Efter denna visserligen något långa, men dock nödvändiga inledning må vi öfvergå till vårt egentliga ämne, den engelska parlamentarismen. Det nyss angifna skemat lär oss, att de för närvarande viktigaste faktorerna uti Englands statslif äro kabinettet och underhusmajoriteten. Det blir då dem, vi måste närmare studera, deras organisation hvar för sig och deras förhållande såväl inbördes som till öfriga omedelbara statsinstitutioner. Vi göra början med *partiväsendet*, eftersom det egentligen karakteristiska för detta slags parlamentarism är, att det är partistyreelse, regering af och genom partier.

Vanligen återföres uppkomsten af de båda stora partierna, Tories och Whigs, till författningsstriden under Karl I, då demokrater och puritaner kämpade för folkmakten emot konungens anhängare, vännerna af enväldet och katolicismen, och senare till motsatsen mellan de nya konungahusen, Oraniens och det hannoveranska, samt de fördrifna Stuartarne. Så riktigt detta historiskt sedt är, så förslår det dock ingalunda till förklaringen af det engelska partiväsendet särskildt ur konstitutionell synpunkt. Ty visserligen väcktes detsamma till lif af de nämnda historiska tilldragelserna, men det är icke de, som gifvit det dess plats uti författningen eller ens tryggt dess fortvaro. Icke heller hafva sociala och ekonomiska intressen härvid spelat en afgörande roll, ehuru äfven sådana för en tid varit därmed förknippade. Från midten af 1700-talet bildade kapitalets män, industriidkare och handlande såsom Whigs en motsats till de vanligen toryistiska stora godsägarne. Men äfven denna partigruppering var öfvergående, liksom den dynastiska och religiösa. Hvad som däremot under allt detta bestod och ständigt växte i fasthet, var motsatsen mellan regeringsparti och opposition. Och anledningen därtill var, att författningen med nödvändighet kräfde den förra, hvaraf sedan som en naturlig reaktion uppstod den senare. Att författningen åter behöfde en regeringsmajoritet i underhuset, berodde på dettas redan nu stora makt. Inga skatter kunde utkrävas utan dess bifall; och efter införandet 1689 af *the mutiny act*, den årligen återkommande voteringen af

arméns underhåll och krigslagarne, var ingen regering möjlig utan underhusets bifall, d. v. s. utan en majoritet, som beviljade, hvad regeringen begärde. Därefter går ock kronans hela politik gent emot parlamentet ut på att trygga sig denna majoritet. Hon gör det genom att försäkra sig om valen uti de s. k. *rotten boroughs* samt genom röstköp i stor skala uti parlamentet. Det oerhört utbildade bestickningsväsendet är, moraliskt sedt, den mörka fläcken uti Englands inre politiska lif under 1700-talet, men det har haft djupgående för landet högst betydelsefulla och lyckliga följder. Man erinrar sig härvid ovillkorligen Mefistofeles' själfbekännelse inför Faust. Ty det är dessa bestickningar vida mer än historiska tilldragelser och ekonomiska eller sociala motsatser, som skapat och framför allt befäst de båda engelska partierna Tories och Whigs. Senare, och redan innan parlamentsreformen af 1832 omöjliggjort dylika machinationer, öfvertog den allmänna opinionen den af regeringen utöfvade rollen att bilda och sammanhålla en majoritet i underhuset.

På grund af nu anförda förhållanden äro de båda engelska partierna regeringspartier och intet annat. Politiska, religiösa, ekonomiska och sociala motsatser hafva i olika tider förbundits med denna partibildning, men de hafva aldrig sedan 1700-talets början helt och hållet bestämt den. I nutiden heta partierna konservativa och liberala af olika skiftningar; men detta blott emedan hvarje uppkommande fråga kan ses och behandlas ur olika synpunkter, en mera anslutande sig till bestående förhållanden, en annan mera fästade sig vid eventuella reformer. Härigenom har emellertid intetdera partiet bundit sig vid en fast doktrin. Som bekant har det öftast varit konservativa kabinett, som genomfört de största reformerna. Denna partilösen är därför blott formell, aldrig beroende på verklig intresse-motsats. Den enda sakliga motsatsen är den att regera eller icke-regera. De engelska partierna äro i fullaste mening ett led uti författningen med uppgift å ena sidan att regera landet, å andra att tillse, att regeringen väl föres.

Ty äfven minoriteten har här en plikt sig ålagd, den att utgöra Hans Majestäts allra trognaste opposition, såsom Fox uttryckte sig. Medan i andra länder minoriteten är mer eller mindre förtryckt och vanligen ingen annan tanke har än att kämpa för egna

intressen, är intetdera fallet här. Majoriteten vet, att minoriteten är dess gifne arftagare; därför vaktar den sig för att utöfva något våld mot densamma. Å andra sidan känner sig minoriteten vara inför nationen den rätte kontrollanten, som just genom den kritik den utöfvar skall förvärfva sig förtroendet att i sin ordning öfvertaga ledningen af landets styrelse. Och detta kan den hoppas, enär den lika litet som majoriteten företräder något annat intresse än hela landets.

Härmed hafva vi kommit till det engelska partiväsendets andra, mot samhället vända sida. Denna är ännu egendomligare än den rent politiska, som vi nu skizzerat. Man skulle nämligen vänta sig, att partierna framför allt uti detta partiregementets land ginge djupt ned i samhället, för att ej säga till botten af detsamma, skarpt delande folket i motsatta, fast ordnade flockar. Men detta är så långt ifrån fallet, att man snarare kan säga, att den stora massan af det engelska folket är alldeles partilös. Vid partiväsendets första begynnelse under Stuartarne var det ej så. Det gick då som öfverallt annorstädes djupt ned i folket. Men i samma mån som partierna blifvit regeringsorgan, har detta försvunnit; och nu är det blott högst upp i samhället inom en jämförelsevis liten krets af män och släkter, som partiväsendet är fast organiseradt och permanent. Uti de breda lagren af det engelska folket tillhör man intetdera partiet. Beviset härför är, att samma folk, som i dag röstar för de liberale, i morgon gifver sina röster åt de konservative och i öfvermorgon återigen åt de liberale och så allt vidare. Detta förhållande, som i allmänhet allt för litet beaktats, är själfva kärnpunkten uti det engelska partiväsendet och det, hvarigenom det så skarpt skiljer sig från motsvarande inom andra folk. Detta beror nämligen icke på någon likgiltighet eller okunnighet utan är fastmer ett resultat af vis öfverläggning och klar insikt om, att landet står öfver partierna. Den stora väljarekåren känner sig vara en domare öfver de båda täflande partierna; därför tillhör den själf hvarken det ena eller det andra, men gifver omväxlande åt vardera täflingens pris, allteftersom det ena eller det andra synes styra landet bäst. Eller, för att använda en annan bild, det engelska folket är som en stor man, hvilken står på midten af ett gungbräde, å hvars ändar gossar sitta en på vardera

sidan, de konservative och de liberale. Disse gå upp och ned, allteftersom den store mannen låter sin tyngd gå öfver åt ena sidan eller åt andra; men själf tillhör han blott momentant den ena eller den andra och därför i stort sedt ingendera.

Sådan är den grund, hvarpå den engelska partiregeringen och den engelska parlamentarismen hvila. De egentliga partierna ligga på ytan, äro inga intressepartier och, icke minst viktigt, blott två. Därför äro sådana företeelser, som irländarnes home-ruleparti eller ett eventuellt arbetareparti anomalier uti Englands politiska lif. De äro det först och främst, emedan de omfatta själfva väljarekåren och till sin natur äro fasta och oföränderliga, vidare enär de äro rena intressepartier, såsom de kontinentala, och därmed fullständigt afvika från den typ af regeringsparti, som utmärker de båda stora partierna. Slutligen skulle de, därest de blefve talrikt företrädde i underhuset, störa det växelspel mellan två täflande regeringspartier, hvaruti hela mekanismen består. Men intet af allt detta får äga rum, om den senare skall funktionera väl.

En annan följd af det engelska partiväsendets organisation och uppgifter är, att partierna i underhuset måste vara vanliga majoritetspartier. Proportionalval äro fullständigt oförenliga med den engelska parlamentarismen. De hafva ej heller i England tillvunnit sig allmänna sympatier, ehuru förkämpar för desamma ingalunda saknats och försök därmed gjorts (1867). Karakteristiskt är emellertid, att de förordats eller bekämpats med samma argument där som annorstädes, d. v. s. från öfvervägande individualistisk ståndpunkt. Engelsmännen äro lika litet som andra klart medvetna om deras författnings egendomliga byggnad, något som ej hindrar dem att instinktligt känna, hvad som passar och icke passar den. — Slutligen må ej förglömmas vid denna karakteristik af Englands folkvalda kammare och dess partiförhållanden, att af dess 670 medlemmar ej tio äro arbetare eller arbetarnes representanter och ingen enda bonde. Trots den utsträckta valrätten är underhusets sammansättning allt annat än demokratisk. Detta är nog till någon del en följd af de alltjämt höga valkostnaderna samt frånvaron af dieter, men ännu mer af författnings hela byggnad och skaplynne samt partiväsendets nu tecknade rent konstitutionella karaktär.

Från partierna och underhusmajoriteten vända vi oss till

kabinettet, den andra dominerande faktorn uti det nutida Englands statslif. Kabinettet har historiskt utgått ur *Privy Council* såsom den mindre krets af män, med hvilka konungen rådslog om rikets angelägenheter, och hvaraf han betjänade sig för deras utförande. Ministrarne, såsom de senare kallades, voro i England såsom öfverallt i de monarkiska staterna ursprungligen konungens förtroendemän. Han valde dem, som han ville ha, och afskedade dessa, när de ej längre passade honom. Detta fortfor så länge, som det för kronan var möjligt att själf organisera en majoritet i underhuset, d. v. s. till framemot senare delen af Georg III:s regering. Däremot genomfördes principen om kabinetts homogenitet redan på Wilhelm af Oraniens tid. Detta senare drag i dess organisation var det första steget på vägen mot dess emancipation från konungen och öfverflyttning till underhusmajoriteten. Det andra togs, när med Walpole kabinettet fick en chef, premiärministern, som ensam företrädde kabinettet hos konungen och blef dess ledare i parlamentet. Slutakten i denna utveckling utfördes, som nämndt, när underhusmajoriteten själf emanciperade sig från kronan. Förbindelsen mellan kabinettet och denna majoritet var nämligen så stark, att det senare måste följa med den förra. Ingen regering kunde föras utan i samklang med majoriteten i underhuset. Därför måste kabinettet nu följa med den, såsom tidigare denna majoritet följt med kabinettet. På sådant sätt vreds valet af ministrar ur monarkens händer och ombyttes rollerna mellan denne och underhuset på förevarande område som på så många andra. Visserligen utnämner underhuset för ingen del ministrarne eller ens utpekar dem, men monarken är likväl bunden i sitt val. Han måste taga de män, som majoriteten erkänner som sina ledare. Vanligen tillkallas den främste bland desse och får uppdraget att uppsätta en lista på de blifvande ministrarne, som utan vidare godkännes.

Det egentliga kabinettet består af ungefär samma funktionärer som andra länders ministärer, ehuru ofta fästade vid gamla för England egendomliga ämbeten och titlar. Dock är antalet till kabinettet hörande män större än annorstädes, äfven oafsedt den parlamentariska svans, som åtföljer det, och som nu mer omfattar äfven monarkens närmaste hofpersonal — drottning Victorias kam-

marfruar t. ex. Inalles är det femtio till sextio personer, som tillhöra och åtfölja ett kabinett. Viktigare än dess sammansättning är för förevarande framställning frågan om dess existens. Kabinettet står och faller, allt eftersom omröstningarna i underhuset gå med eller emot detsamma; hvad öfverhuset säger och gör, är härvid ganska likgiltigt. Det kan förefalla märkvärdigt, att öfverhuvud rösterna kunna vid en partiregering af detta slag gå kabinettet emot. Att sådant sker i länder, där majoriteten utgör en koalition af skilda partier, är intet märkvärdigt, men här, där regeringen är majoritetens egna förtroendemän, synes detta vid första ögonkastet sällsamt. Man afsätter ju därmed sig själf från regeringen. Men detta är åter ett bevis på, att engelsmannen icke är partiman i kontinental mening. Icke blott den stora massan af det engelska folket är partilöst, ända upp uti underhuset sträcker sig denna obundenhet, så att de, som i går valdes såsom liberaler, kunna i dag rösta med de konservativa och vice versa. Detta sker likväl icke af brist på disciplin, utan emedan opinionen inom landet vändt sig. Partierna i underhuset göra nämligen ej politik på egen hand, såsom ej sällan annorstädes sker, utan äro i regeln städse ett troget eko af stämningen utanför dess murar.

Tidigare, innan ännu den parlamentariska regimen utarbetat sig till den fulländning, som den nu äger, och monarkernas vilja något betydde, sutto kabinett af samma färg länge. I senare tid hafva de blifvit mera kortlivade, därmed bättre följande skiftningarna uti landets offentliga mening. I sista hand är det sålunda denna, den upplysta allmänna opinionen, som af och tillsätter kabinett. Nationens val af ministrar har trädt i stället för monarkens. Men denne är därför icke en överksam åskådare allenast till dessa växlingar. Tvärtom är det just vid dessa tillfällen, som monarken aflägger den passiva roll, hvartill utvecklingen efter hand dömt honom. Att representera staten samt förmedla och öfvervaka kabinettsväxlingarnas rätta gång är nu mer den engelske monarkens båda viktigaste uppgifter. Af dessa fordrar i synnerhet den senare mycken takt och klar öfversikt af den föreliggande situationen. Ty många olika fall kunna förekomma, däribland äfven det, att underhuset icke längre motsvarar den offentliga meningen i landet, då parlamentets upplösning och en appell till väljarne

kan vara nödvändig. Men att rätt bedöma detta liksom alla mindre betydande fall är monarkens alldeles särskilda uppgift. På detta af ingen skrifven rätt kända område har utvecklingen sålunda förlänat Englands monark en betydelsefull och alltjämt inflytelserik roll till ersättning för den maktfullkomlighet på andra områden, som den beröfvat honom. Att han vid sidan härom kan utföra ett moraliskt inflytande på ministrarne och regeringens förande, är obestridligt, men detta betingas ej af författningen och är för öfrigt alldeles tillfälligt, beroende af monarkens personliga egenskaper.

Efter att nödtorftigt hafva lärt känna majoritetens och kabinettets yttre ställning och organisation återstår att betrakta dem i deras verksamhet som statsorgan såväl i allmänhet som inbördes i förhållande till hvarandra. Parlamentet är den ende verklige innehafvaren af statsmakten och därför allsmäktigt. Parlamentet kan göra allt utom att förvandla en man till en kvinna eller en kvinna till en man, säger sålunda ett bevingadt ord af DE LOLME. De engelske rättslärde från BLACKSTONE till DICEY instämma häri, men förstå därvid med vanlig formalism *the King in Parliament* eller de tre, hvilkas bifall formellt kräves för hvarje lag, *King, Commons and Lords*. Men af denna trilogi är, såsom antydt blifvit, de två ganska viljelösa komparser; framför allt har konungens andel i statsmakten inskränkts till ett minimum. Därför kan med skäl sägas, att parlamentet är Englands verklige suverän. Granskar man dess befogenheter hvar för sig, så synas de äfvén gifva skäl för en sådan uppfattning. Hela beskattningen ligger i dess hand, såsom lätt förståeligt är, liksom öfver hufvud allt, hvad statens utgifter och inkomster rör. Visserligen äro ungefär $\frac{6}{7}$ af alla inkomster fasta, alltså undandragna de årliga voterin-garna, och likaledes vid pass en tredjedel af utgifterna (till stats-skulden, civillistan, pensioner m. m.). Men redan under Karl II tillförsäkrade sig underhuset, att de i budgeten upptagna posterna skulle noga följas; och för att utgifterna, som äro fullständigt specificerade, skola kunna bestridas, fordras ett uttryckligt bemyndigande, som i generell form gifves genom en årlig *Appropriation act*, hvartill den äfvenledes år för år voterade *Army discipline act*

(*Mutiny act*) rörande arméns existens anknyter sig som slutstenen uti parlamentets finansiella allmakt. Äfven lagstiftningen tillhör helt och hållet parlamentet. Konungens andel däri är numer blott att sätta *the great seal* under det förras beslut. Teoretiskt har konungen visserligen sin vetorätt i behåll, ty ingen akt har frångått honom den, men utöfningen däraf är för alltid suspenderad. Huru detta tillgått, kunna vi här ej närmare skildra. Det har skett, utan att statsmännen eller ens monarkerna själfva vetat af det; men det är ändock en frukt af deras egna handlingar. Tingens inre logik gäcker på detta sätt ej sällan statsmännens planer. Här var det monarkernas bemödanden att städse äga en fast majoritet i underhuset, som hade en för konungamakten så ödesdiger verkan. Ty när städse full harmoni rådde mellan regeringen och underhusets majoritet, vidtogs af den senare intet beslut, som ej i förväg var af kronan gilladt. Den efterföljande kungliga sanktionen var i följd däraf själfklar. Under ett århundrades praxis ingick detta så uti det allmänna föreställningssättet, att när sedan makten att skapa en majoritet i underhuset gled kronan ur händerna, vetorätten af sig själf följde med. Den kungliga sanktionen hade framstått så länge som en formalitet allenast, att den till sist fullständigt blef det. Kronan äger numer i England ingen själfständig andel i lagstiftningen utom beträffande s. k. *provisional orders*, förordningar rörande vissa mindre administrativa angelägenheter. Dock kräfvades dessa parlamentets tysta eller uttryckliga bifall för att blifva bestående.

Parlamentets kontrollerande myndighet gentemot regeringen är icke lika utvecklad som dess öfriga funktioner, och som fallet är i synnerhet i Sverige. Att börja med gäller kontrollen blott statshushållningen. Regeringens alla öfriga handlingar kunna nog bli föremål för interpellationer och granskning, men detta är alldeles tillfälligt, ty inga protokoll finnas att granska. Det föres ej sådana vid kabinettets förhandlingar. Och äfven andra handlingar förblifva i regeln otillgängliga för parlamentet; i alla händelser står det i vederbörande ministers skön att vägra utlämna dem. Men äfven kontrollen öfver finansförvaltningen var intill 1866 mycket ofullständig. Efter nämnda år har den betydligt förbättrats, men utföres i hufvudsak af ett fast ämbetsverk (*the Department*

of *Exchequer and Audit*) med *the Comptroller general* som chef. De djupare anledningarne till, att denna sida af parlamentets maktfullkomlighet förblifvit så litet tillgodosedd, äro väsentligen två: utskottsväsendets ringa utveckling uti Englands parlament samt partiregeringens regim, hvilken i så väsentlig grad hvilar på förtroende. Regeringen utgöres ju af majoritetens egna förtroendemän. Att besvära dem med en minutiös granskning faller majoriteten ej in, och äfven minoriteten har intet behof däraf. Detta är äfven orsaken till, att parlamentets rätt att ställa ministrarne under åtal i form af *impeachment* (underhuset anklagar inför öfverhuset som domstol) liksom så mycket annat nu återfinnes blott uti det engelska statsväsendets rymliga antikvitetsmuseum.

Utom nu berörda, hvarje folkrepresentation mer eller mindre tillkommande befogenheter äger Englands parlament vissa andra för det egendomliga. Sålunda kan underhuset mottaga petitioner af enskilde rörande hvilken sak det vara må, klagomål öfver administrationen, böneskrifter o. s. v. Och som det är hvarje engelsmans rätt att petitionera till kronan eller underhuset, så förekomma dylika synnerligen talrikt. Under femårsperioden 1873—77 uppgick antalet till underhuset inlämnade petitioner till ej mindre än 91,846 (ANSON). — Långt viktigare än denna befogenhet är likväl den, som af parlamentet utöfvas i fråga om s. k. *private bills*. Närhelst en lokal eller privat angelägenhet kräfver statens autorisation, skall denna begäras af parlamentet, som utan regeringens medverkan gifver eller vägrar densamma. Alla ansökningar om rätt att expropriera jord, bygga järnvägar, kanaler, hamnar m. m., m. m. göras hos parlamentet, som härigenom kommer att utöfva en del af den exekutiva maktens funktioner. Ursprunget till denna märkliga usurpation af regeringsmakten är att söka uti parlamentets allmänna lagstiftningsrätt. Dessa autorisationer m. m. betraktades som undantag från den allmänna rätten och borde alltså gifvas af samma myndighet, som gaf den senare. Emellertid behandlas *private bills* icke på samma sätt som andra lagförslag utan under former, som likna en vanlig domstolsförhandling. — Slutligen må bland parlamentets politiska befogenheter — de båda husen ha som bekant dessutom domsrätt i egna angelägenheter, hvarjämte öfverhuset är en sista instans i den allmänna rättskipningen —

erinras om den makt, husen hvar för sig äga att tillsätta kommissioner för undersökning af någon angelägenhet, hvilken som helst, med rätt för dessa jämväl att höra personer på ed.

Det är, som vi finna, en enastående maktfullkomlighet, som Englands parlament besitter. Det har uti sig koncentrerat hela statsmakten, kan man säga, allra helst om man betänker, att regeringen är blott en delegation af detsamma. I alla händelser delar det icke makten med någon annan i staten enligt författningens både bokstaf och anda. Men nu kommer det märkvärdigaste uti denna underbara författning — denna makt äger det mestadels blott potentiellt. Verklig är den endast i fråga om senast berörda angelägenheter (petitioner, *private bills* och kommissioner); i öfrigt är densamma så godt som suspenderad. Ehuru statsrättsligt sedt allsmäktigt, utöfvar det engelska parlamentet i verkligheten en mindre makt än någon annan nutida representation. Samtidigt äro de enskilde medlemmarne däri så bundna som ingen annanstädes. Det håller på att gå det allsmäktiga engelska parlamentet, såsom det gått den fordom enväldige konungen. Den makt, som det stycke för stycke aftvungit denne, förlorar det själf till — kabinettet. Kabinettet, som den skrifna författningen icke ens vet af, blir arftagare icke blott till konungens utan ock till det mesta af parlamentets makt och myndighet. Kabinettet är i närvarande stund Englands verkliga suverän.

Omedelbart och fullt själfständigt utöfvar kabinettet denna makt genom en vidsträckt ministerstyrelse, dels kollegialt, dels enskildt af hvar minister inom sitt departement. Utrikespolitiken, som för detta världsvälde är en sådan lifsangelägenhet, skötes af vederbörande minister i samråd med kollegerna, framför allt premiärministern, utan monarkens eller parlamentets inblandning. Den förre har under Victorias tid med möda kunnat bevara åt sig rätten att blott få kännedom om utrikes angelägenheterna, det senare kan ej ens göra anspråk härpå, utan får nöja sig med, hvad ministern i form af en blå bok vill meddela husen och allmänheten däraf. Vidare är tillsättningen af tjänster mestadels vederbörande ministers ensak, där det ej anförtratts åt underordnade myndigheter. Och för öfrigt utöfvar ministären eller dess enskilda

medlemmar med all makt och myndighet alla vanliga regeringsangelägenheter utom sådana, som falla under kategorien *private bills*. Härvid förfoga de öfver inflytande medel eller upptaga sådana i förväg med rätt till s. k. virement, dock blott inom samma förvaltningsgren. Samtidigt är, som ofvan anmärkts, kontrollen utom i fråga om rena utgifter och *provisional orders*, som skola framläggas för parlamentet, så godt som ingen.

Så betydande som nu nämnda omedelbara regeringsmyndighet är, så är det likväl icke den, som förlänar kabinettet dess oerhörda makt. Denna får det indirekt genom sitt förhållande till parlamentet. Det leder nämligen helt och hållet dess arbeten. Allt initiativ icke blott på lagstiftningens utan äfven på beskattningens och finansernas områden har öfverflyttats från parlamentet till ministären. Det senare skedde redan tidigt, i det att 1706 uti en *standing order* (arbetsordning) den satsen fastslogs, att underhuset, hos hvilket initiativet i anslagsfrågor ligger, icke mottager någon petition eller motion, som afser någon som helst utgift af statsmedel utom från kronan. Detta har sedan förblifvit en af grundpelarne uti Englands politiska lif och en garanti mot de annorstädes så vanliga privata eller lokala inflytelserna. Men därmed är ock underhusets omedelbara makt på statslivets alla områden högst väsentligt kringskuren, ty så godt som alla åtgärder kräfvu ju penningar. Föga bättre har det gått med laginitiativet. Ty visserligen står detta öppet för hvarje medlem af parlamentets båda hus, men arbetsordningen lägger sådana hinder i vägen för en enskild motionärs förslag, att icke ett på hundra blir någonsin föremål för behandling; och endast om regeringen välvilligt tar det om hand och gör det till sitt, har det utsikt att gå igenom. Motionsrätten, som trots allt lika flitigt begagnas i Englands underhus som i vår andre kammare, skänker sålunda utom i sällsynta undantagsfall icke sina utöfvare någon glädje. Kabinettet svarar ensamt för lagstiftningsarbetet. Parlamentet endast antager eller förkastar, efter vederbörlig debatt naturligen, dess förslag eller rättare sagdt endast antager dem. Ty så länge kabinettet har underhusets förtroende, d. v. s. majoriteten för sig, så måste detta säga ja och amen till allt, hvad kabinettet lägger inför detsamma. I England behärskar parlamentet allt, sade vi, men kabinettet styr parlamentet

och sålunda blir det i sista hand detta, som sitter inne med all makt. Rousseau yttrar på ett ställe vid tal om det engelska folkets frihet, att denna är verklig blott vid de tillfällen, då det väljer ett nytt underhus. Med större skäl kan man säga, att parlamentet är fritt och mäktigt allenast i det ögonblick, då det störtar ministären. I vanliga tider är det blott ett lydigt redskap i kabinettets hand.

Detta är den engelska parlamentarismen, afklädd alla ålderdomliga, ögat förvirrande sirater. För mången torde denna bild däraf förefalla sällsam och helt annorlunda än den, som man föreställt sig. Folksuveräniteten, som efter århundradens kamp efterträdde furstesuveräniteten, har förbytt till ett faktiskt kabinettsenvælde. Det senare är det mest karakteristiska draget uti denna typ af parlamentarism, men också det, som synes mest gåtfullt. Man frågar sig ovillkorligen: huru har det kunnat ske, att parlamentets makt så fullständigt öfvergått på kabinettet? Hvarför har ej parlamentet i egen hand behållit den makt, som det tillkämpat sig från konungadömet? Svaret på dessa frågor är till en del att söka uti de två senaste århundradenas hela historia och särskildt uti den ofvan nämnda bestämmelsen af 1706 rörande *money bills*, men därjämte och kanske allra mest uti en rent teknisk sak — utskottsväsendets ringa utveckling uti Englands parlament. Endast för petitioner och *private bills* finnas fast ordnade utskott och äfven de af sen datum (1833 o. följ. år). De *standing committees* (för lagfrågor och näringarne), som 1882 inrättades, kunna härvid ej tagas med i räkningen. För öfrigt har utskotts-inrättningen sedan gammalt utgjorts af hela huset (*Committee of the whole House*), där ministrarne och deras ställföreträdare äro närvarande och leda debatten. I följd däraf har intet utskottsvælde öfver ministrarne kunnat uppstå, men framför allt har parlamentet varit ur stånd att handla i regerings stad och ställe eller ingripa uti styrelsens verksamhet. Ett försök i denna riktning, som gjordes 1855, då en kommitté tillsattes för att granska arméns förplägning m. m. under Krimkriget möttes af allmänt ogillande trots PALMERSTONS försvar. Därvid yttrade GLADSTONE några ord, som väl återgifva den äkta engelska uppfattningen af regeringens och parlamentets inbördes ställning: »En dylik kommitté», sade han, »blir

en regerande kommitté, som ur den exekutiva maktens händer rycker de högsta, viktigaste och förnämligaste af dess funktioner. Jag är förvissad om, att anställande af en dylik undersökning genom en underhuskommitté är oförenligt med det förtroende, parlamentet måste hysa till innehafvarne af regeringsmakten, men framför allt med det anseende och den auktoritet, som kronans ministrar måste äga, hvilket parti de än tillhöra, och hvilka deras politiska åsikter än må vara». Dessa ord, yttrade med afseende på en särskild kommission, kunna tillämpas på engelsmännens uppfattning af hela utskottsväsendet. Denna uppfattning är på engång en följd af och en orsak till kabinettsstyrelsen i England. Parlamentet har saknat egna organ för utöfning af den makt, hvarmed det satt inne. Därigenom har denna öfvergått till regeringen och den engelska författningen blifvit, hvad den nu är — en parti-regering, koncentrerad uti ett enväldigt kabinett. Till skillnad från de öfriga slagen af parlamentarism kan man därför kalla den kabinettsparlamentarism.

III.

Den engelska parlamentarismen på kontinenten.

Efter studiet af kabinettsparlamentarismen i dess ursprungs- och hemland, borde vi följa den äfven i dess tillämpning utanför detta. Utrymmet förbjuder oss likväl att härvid gå i detalj. Blott en kort mönstring i några fall kan få plats, hvarvid särskildt de afvikelser från typen, som allestädes förekomma, skola påpekas. Englands statsväsen har varit mera beundradt än rätt förstådt. Därför skilja sig efterbilderna högst väsentligt från originalet. Detta är dock intet att undra öfver, ty Englands författning är naturvuxen, en mestadels omedveten produkt af åtta århundradens historia och det engelska folkets skaplynne. Endast de yttre resultatet uti lagar och institutioner kunde efterapas; den anda, som ledt deras framväxt, och som besjalar dem, låter sig ej eftergöras. Men äfven det förra har blott delvis lyckats, antingen emedan dessa institutioner äro så innerligt förbundna med historia och folklynne, att de icke kunna bestå utan de senare, eller eme-

dan man ej förstått den verkliga mekanismen uti den engelska författningen. Man finner detta enklast genom att upprätta liksom en förteckning på de karakteristiska dragen uti denna författning och sedan därmed jämföra afbilderna af densamma. Hörnstenarna uti Englands parlamentarism äro följande:

en monark, som icke deltaget uti kabinettets rådslag, och som icke äger veto mot parlamentets beslut;

ett faktiskt enkammarssystem, i det att den öfre kammaren förlorat all själfständig politisk betydelse;

frånvaron af fasta utskott, som leda parlamentet och kontrollera ministären, hvarjämte inga protokoll föras eller finnas tillgängliga för granskning;

kabinettet innehar allt initiativ beträffande såväl finanssaker som lagstiftning samt leder parlamentets arbeten;

kabinettet består af majoritetens förtroendemän;

majoriteten i parlamentet är homogen och partierna där endast två;

väljarekåren är i grunden partilös, omväxlande gifvande öfvervikten än åt det ena och än det andra af de nämnda partierna.

Jämföras med detta schema de författningar, som efter hand upprättats i Europa med Englands som mönster, så ser man öfverallt stora olikheter. Så godt som alla skilja de sig i afseende på partiernas beskaffenhet. Ty ofta grunda sig dessa på olikhet i religiöst eller nationellt afseende; och då blifva motsatserna evigt bestående. Partiväsendet ligger här ej på ytan endast, utan går till botten af samhället och medgifver ingen öfvergång från det ena till det andra. I andra fall är partimotsatsen af social natur, i det att partierna äro klässpartier. Den har äfven då mycket djupa rötter, ehuru ej så djupa som i förra fallet. Omslag kunna härvid ske i den allmänna opinionen och hos väljarekåren, men vanligen först sedan det styrande partiet bragt stora olyckor öfver landet. Städse äro emellertid partierna intresspartier, ej som i England uteslutande regeringspartier. Mestadels äro de icke heller endast två utan flera. De på kontinenten gängse föreställningarne om partiväsendet, enligt hvilka det bör finnas en höger, en vänster och ett mellanparti, ju större dess bättre, svära också alldeles emot den engelska ordningen. En

följd häraf är, att majoriteten i representationen ofta är en koalitionsmajoritet utan stadga och hållning och därför äfven utan levande samband med nationen. I detta fall styres landet icke efter den upplysta meningen inom detsamma utan efter de tillfälliga partigrupperingarna i kamrarna.

Men jämte denna utanför den egentliga författningen liggande olikhet, hvilken grundar sig på folkens olika historia och skaplynne, finnas många andra, som röra själfva institutionerna. Bland dessa må särskildt framhållas en, hvilken städse återkommer. Det är det olika sätt, hvarpå utskottsväsendet organiserats och funktionerar. Frånvaron af fasta utskott är, sågo vi, en kardinalpunkt uti Englands parlamentsförfattning och den egentliga förklaringen till kabinetts-styrelsen. Hvarhelst representationen erhållit en utbildad arbetsorganisation uti smärre delegationer, sträfva dessa att, om också ej själfva öfvertaga ledningen af affärerna, dock utöfva ett sådant förmynderskap öfver ministrarne, att desse blifva mer eller mindre osjälfständiga exekutorer af de förras vilja. Att härvid makten öfver representationen glider ur kabinetts hand, är själfklart. Men äfven dess egen inre sammanhållning försvagas i hög grad häraf, i det att hvar minister, såsom i Belgien och nu äfven i Frankrike, har sitt utskott att svara inför och underhandla med. Värst af allt är likväl, att kabinettet härigenom icke längre är istånd att föra regeringen med den själfständighet och den säkerhet, som landets välfärd kräfver, och som just skulle utgöra kabinettsparlamentarismens styrka och fördel. Märkvärdigt nog hafva statsmännen ej rätt beaktat denna utskottsväsendets oförenlighet med förevarande art af folkstyre. Och för de nyskapade representationerna uti de länder, som antagit samma styrelseform, har lockelsen att omedelbart få utöfva makten varit för stor, för att de skulle vilja öfverlämna den åt ett kabinett, såsom systemet dock fordrar. Nära sammanhängande med denna afvikelse från typen är äfven den allmänt förekommande seden, att förslag till utgifter kunna af enskilde motionärer väckas. Dock lär sådant mestadels blott sparsamt förekomma.

Men utom de nu anförda öfverallt till finnandes afvikelserna från den engelska förebilden har hvarje land sina egna. I Belgien, stamlandet för denna statsform på kontinenten, utöfvar sålunda

monarken ett långt större inflytande, än som med densamma rätteligen är förenligt. Detta är också helt naturligt redan därför, att det i författningen uttryckligen är sagdt, att konungen utöfvar den och den funktionen, sanktionerar lagar — eller äfven vägrar dem sitt bifall — utnämner och afskedar ministrar, anför armén, sköter utrikes angelägenheter o. s. v. I England äger monarken formellt samma befogenheter, men de äro där längesedan betäckta af glömskans damm, hvarför de gått ur bruk. Men i Belgien liksom anorstädes, där allt i senaste tid är skriftligen lagfäst, blir sådant icke en död bokstaf. Dessutom bidraga många andra omständigheter till att förläna monarken ett betydande och, som det tyckes, växande inflytande i detta land: så hans deltagande uti ministerrådets förhandlingar samt de privatkonferenser, han har med enskilda ministrar vid sidan om premiärministern, så framför allt partiförhållandena, hvilka ej sällan göra honom till en verklig mäklare mellan de skarpt skilda motsatserna och den politiska situationens herre.

I Italien, där partierna äro i motsats till Belgiens fasta flockar ytterst osäkra och rörliga, lider systemet likväl af ungefär samma brister som i nämnda land. Monarken å ena sidan och representationen å andra försvaga kabinettets ställning. Den förre kan deltaga i dess förhandlingar och äfven konferera med de enskilda ministrarne såsom i Belgien samt utöfvar stort inflytande på dess sammansättning. På grund af partiförhållandena är nämligen ministären regelbundet en koalitionsministär. Den är alltså icke inom sig homogen och saknar i representationen stödet af en fast majoritet. Värst af allt är dock uti Italien den s. k. regionalismen, d. v. s. de lokala och de därmed förbundna personliga intressenas herravälde. Italiens *Camera dei deputati* är i det afseendet knappt en modern representation; och mest af allt skiljer den sig från Englands underhus med dess stränga seder i ty fall.

Frankrikes författning af 1875 är en bastard af engelsk och amerikansk parlamentarism. Anledningen därtill är, att fäderna till densamma egentligen ville ha en monarki efter engelskt snitt, men af en utbredd folkopinion tvungos att behålla republiken. Den första afvikelse från kabinettsparlamentarismens system, som möter oss i denna författning är sålunda, att statschefen ej är en

ärfvlig och oansvarig monark utan en på tid vald, ansvarig president. Verkan af denna afvikelse har ock på drastiskt sätt gifvit sig till känna. Utaf de sju (sex) presidenter, som Frankrike allt sedan 1875 ägt, ha ej mindre än tre nedlagt sitt höga ämbete i förtid. De ha icke kunnat förblifva den fasta punkt uti kabinettsväxlingarnas mekanik, som systemet behöfver, utan ha dragits med uti hvirveln, på det viset vållande kriser, som parlamentarismen i en monarki ej är underkastad. Möjligt är, att om presidenten valdes af folket i st. f. af representationen, man skulle hafva undgått dessa kriser. Men fransmännen hade i minnet händelserna från 1851 och vågade därför icke lägga valet af statschefen i nationens hand. — En annan olikhet, som äfvenledes vållat slitningar, och som möjligen kan sätta hela regimen på spel, är tvåkammerssystemet. Senaten är nämligen i Frankrike en vida själfständigare faktor i statslifvet än motsvarande institution i Italien, där senatorerna utnämnas af monarken, och i Belgien, hvarest samme väljare tillsätta båda kamrarne och partiförhållandena äro fasta, så att samma parti har majoritet i båda. I Frankrike råda så i ena som andra afseendet skiljaktiga förhållanden; och den omständigheten, att författningen föreskrifver, att finansfrågor först skola behandlas i deputeradekammaren, utgör ingen garanti för dennas öfvervalde. — Besvärligare än nu anförda avvikelser från typen är dock utskottsväsendet, som i Frankrike är synnerligen starkt utveckladt, med sina rapportörer, numer en för hvarje departement, samt de städse osäkra majoriteterna. Kabinettet är i följd af de senare mestadels sammansatt från olika fraktioner samt förmår aldrig så leda kamrarne, som systemet fordrar. Att under dessa förhållanden icke heller initiativet på statslifvets olika områden uteslutande ligger i kabinettets hand är själfklart. Jämfördt med hvad skick och bruk är i Sverige, har dock regeringen i Frankrike alltjämt bevarat sin naturliga ställning som främste ledare af landets öden. Sålunda antogos under åren 1885—1889 utaf 598 af regeringen framlagda lagförslag 429, medan samtidigt utaf 618 af enskilde motionärer väckta förslag blott 79 vunnit deputeradekammarens godkännande (DUPRIEZ).

Af våra båda grannländer Norge och Danmark förmenar sig det förra ha fullständigt genomfört det gängse parlamentariska

systemet. I ett par afseenden är detta ock mer än annorstädes fallet, nämligen beträffande enkammarsystemet, denna nödvändiga förutsättning för en enhetlig majoritet, samt konungens suspensiva veto och ringa inflytande. Äfven öppnar anordningen med regering i konungens frånvaro väg för en kabinetts-styrelse utan dennes närvaro vid rådslagen, liksom ministerstyrelse redan i ej obetydlig utsträckning förekommer. Slutligen äro partierna i Norge som i England egentligen blott två. Men trots allt detta stämmer det norska folkstyret på intet vis med kabinettsparlamentarismen. Ty utom det, att utskottsväsendet är starkt utveckladt, råder här det från Sverige lånade systemet med granskning af statsrådsprotokollen. Intet kan vara mera oförenligt med nämnda parlamentarism än en sådan granskning. Den utsätter ministrarne för en småaktig kritik, som betager dem mod och själfillit, samt förrycker fullständigt förhållandet mellan dem och representationen. Därför ha iniativ och ledning förflyttats till stortinget, hvars uppmärksamme tjänare statsråden blifvit. Beaktar man slutligen de norska partiernas beskaffenhet samt den extremt demokratiska anda, som behärskar hela statslifvet, så finner man, att den norska författningen står fjärran från kabinettsparlamentarismens typ. Den synes snarast på väg att gå öfver till det tredje slaget af parlamentarism, den schweiziska demokratiska.

I Danmark har det senaste systemskiftet väckt förhoppningar om parlamentarismens genombrott efter engelskt mönster äfven där. Möjligt är, att utvecklingen kan föra därhän trots landstingets för denna författningsform alldeles för själfständiga ställning samt konungens mycket betydande makt, närmast påminnande om den konstitutionelle monarkens. Vissa omständigheter göra nämligen, att marken här är mera beredd att mottaga den engelska plantan än nästan hvar som helst annorstädes, förutsatt, att man ej genom okunnighet förstör den. Utskottsväsendet är ringa utveckladt, och ingen protokollsgranskning äger rum. Ministerstyrelsen är vidare mycket omfattande, och uti »ministerial-konferensen» samt grundlovens nu föga använda § 16 finnes dörren öppnad för dess fullständiga genomförande. Slutligen äro partiförhållandena uti detta lilla land jämförelsevis enkla och kunna möjligen definitivt konsolidera sig uti en höger och en vänster.

Det stora hindret är dock här som annorstädes, att partierna dela själfva folket, och att det saknas den aristokratiska anda, som ytterst uppbär det engelska partiväsendet.

Såsom denna korta öfverblick lär, skilja sig de kontinentala efterbilderna af det berömda engelska statsskicket himmelsvidt från originalet. Den engelska parlamentarismen eller, såsom det vanligen rätt och slätt heter, parlamentarismen eller äfven flertalsstyret låter sig icke omplantera i främmande jord, utan att typen högst väsentligt förlorar sig och antager andra alldeles främmande egenskaper. Alla dessa kopior äro mer och mindre karrikatyrer däraf. Men om de sålunda, jämförda med originalet, äro misslyskade, måne de därför i och för sig och såsom själfständiga författningar äro mindre skickade att fylla sitt ändamål, att upprätthålla och styra staten på folksuveränitetens grund? Svaret härpå synes mig dock ej tveksamt. Ty de två viktigaste kriterierna på en god författning under denna regim äro här ganska ofullständigt tillstädes: å ena sidan att den eller de, som faktiskt bestämma statsviljan och styra landet, också inför nationen bära det fulla ansvaret därför samt för detta ändamål stå synliga inför hvar man; å andra att majoriteten icke förtrycker minoriteten och icke tillskansar sig fördelar på det allmännas bekostnad. I Englands statslif fyllas dessa båda fordringar på ett synnerligen tillfredsställande sätt; i andra länder, som velat efterapa detta, brister det däremot mycket härutinnan.

Enmansvalkretsar eller proportionella val?

Af

Professor C. V. L.-Charlier.

De resolutioner rörande rösträttsfrågan, som antagits å politiska möten de sista månaderna, hafva ej sällan utmynnat i uttalandet af den åsikten, att enmansvalkretsar, med lika rösträtt för land och stad, borde föredragas framför större valkretsar med proportionella val. Man har därvid icke sällan utgått från den tankegången, att de proportionella valen äro mera eller mindre svårfattliga för väljarne, samt att valens resultat i *hufvudsak* blir detsamma vare sig det ena eller det andra valsättet kommer till användning. Liknande uttalanden och motiv finner man i dagspressen. Sålunda läser man — exempelvis — i »Dagens Nyheter» för den 16 dennes följande passus: »Icke heller kan det proportionella valsättet sägas bereda någon minoritet inom andra kammaren så stora fördelar, att partiställningen blir afsevärdt olika mot den, som systemet enmansvalkretsar skulle medföra». Helt naturligt måste man, med denna utgångspunkt, lätt nog komma till den åsikten, att enmansvalkretsar skulle hafva åtskilliga viktiga företräden framför ett proportionellt valsätt.

Ända till för några dagar sedan hyste jag för min del också den åsikten, att resultatet af ett riksdagsmannaval borde bli nästan detsamma, vare sig man använde sig af enmansvalkretsar eller af proportionellt valsätt i en eller annan form. Jag förmenade, att, äfven vid användande af enmansvalkretsar, minoriteterna

skulle få en, visserligen ej exakt, men dock fyllig representation, om också resultatet säkrare ernåddes genom ett proportionellt valsätt. Då jag emellertid gick att något närmare undersöka skillnaden mellan dessa båda valsätt, fann jag, till min icke ringa förvåning, att min uppfattning af enmansvalkretsarnas förmåga att åstadkomma en proportionell representation var grundfalsk, och att emellan proportionella val och enmansvalkretsar består en skillnad af den mest genomgripande betydelse. Det är möjligt, att min förvåning öfver detta resultat icke delas af andra, som i denna fråga sett klarare än jag, men då det, af skäl som nämnts i början af denna artikel, dock finnes anledning antaga, att rätt många, i likhet med mig, hafva underskattat frågans betydelse, så torde efterföljande undersökning ej vara alldeles öfverflödig, isynnerhet som frågan om dessa båda valsätts relativa betydelse just nu torde vara af ett synnerligen aktuellt intresse.

Att enmansvalkretsar *under vissa förutsättningar* kunna ge samma eller nära samma resultat som proportionella val, inses redan däraf, att identiskt samma resultat erhållas efter båda valsätten, om man låter enmansvalkretsarna vara så små, att de endast omfatta *en enda* väljare. Hvarje väljare blefve då »sin egen riksdagsman», och representationen blefve naturligen fullt proportionell mot väljarekåren, eftersom båda sammanföle. Skulle valkretsarna vara så små, att de endast omfatta 2 väljare, så finner man lätt, att representationens sammansättning äfven då blefve fullt proportionell mot valmanskårens. Ökar man nu valkretsarnas storlek, så att de omfatta 3, 4, 5 . . . väljare, så finner man, att en minoritet, som består af en bestämd bråkdel af väljarna, *blir mera och mera ofullständigt representerad inom riksdagen, ju flera väljare valkretsarna omfatta*. Frågan är nu den: kunna valkretsarna, praktiskt sedt, göras så små, att en minoritet på, låtom oss säga, en fjärdedel af valmanskåren, kan göra sig räkning på att bli inom riksdagen representerad af tillnärmelsevis en fjärdedel af riksdagsmännen?

Svaret på denna fråga blir, såsom här nedan skall närmare utredas, ett bestämdt nej. Det är så långt ifrån, att en minoritet på 1 : 4 af valmännen skulle ha utsikt att bli tillnärmelsevis representerad, att det snarast bör ifrågasättas, om den blir representerad alls. Äfven om antalet riksdagsmän i 2:dra kammaren och

samtidigt antalet enmansvalkretsar, skulle fördubblas eller tredubblas, blefve utgången knappast bättre.

Detta får emellertid ej missförstås. Om antalet väljare inom Skåne anslås till $\frac{1}{8}$ af valmännen, så blir därför icke antalet representanter för Skåne, vid val i enmansvalkretsar, försvinnande litet. Tvärtom blir ju i detta fall antalet Skåne-representanter alltid $\frac{1}{8}$ af hela antalet, i det närmaste oberoende af valkretsindelningen. Detta beror på, att valkretsindelningen är gjord efter så att säga geografiska grunder.

Frågan är, i hvad mån en minoritet, som ej på grund af geografiska grunder eller för öfrigt på grund af någon speciell bestämmelse i eller anordning af valkretsindelningen har apriorisk anledning att befinna sig i majoritet inom vissa valkretsar, kan komma att representeras, då valet ske efter enmansvalkretssystemet.

Den matematiska behandlingen af frågan om förhållandet mellan enmansvalkretsar och proportionella val ser ut på följande sätt.

Låt oss börja med ett enkelt konkret fall och anta, att vi ha endast 12 väljare, fördelade på 2 partier: partiet I omfattande 4 väljare, partiet II 8 väljare. Skola dessa 12 personer bland sig välja representanter, så bör, vid proportionell fördelning, antalet representanter för partiet I och partiet II förhålla sig som 1 : 2, d. v. s. partiet I bör få $\frac{1}{3}$, partiet II $\frac{2}{3}$ af representantantalet. Huru går det emellertid, om vid valets utförande valmännen skulle uppdelas sig på smärre grupper, hvilka vardera välja en representant? Antag, att de 12 väljarne dela sig i 4 lika stora grupper på 3 personer i hvarje grupp. Utgången af valet blir då beroende på, huru fördelningen af de båda partierna på de 4 grupperna sker. Gynnsammast för partiet I gestaltar sig valet, om dess 4 medlemmar fördelas jämnt på 2 grupper, så att dessa 2 grupper skulle komma att bestå af 2 valmän ur partiet I och 1 valman ur partiet II. I detta fall finge partiet I tydligen in 2 representanter och partiet II också 2 representanter. Mycket ogynnsamt skulle valet utfalla för partiet I, om valmännen vore så fördelade i grupper, att hvarje grupp bestode af 2 valmän från partiet II

och 1 från I. Då skulle I ej få in en enda representant. Ingenting kan således med bestämdhet sägas om valets utgång, innan man vet sättet för gruppindelningen. Antag, att

I består af valmännen A, B, C, D.

II » » » a, b, c, d, e, f, g, h.

Nu kan man vid gruppindelningen uppställa vissa bestämda regler, så att exempelvis somliga valmän alltid skola höra tillsammans (AB, fg etc.) eller dylikt. Eller ock äro inga bestämmelser träffade af den art, att man på förhand kan betrakta några vissa grupsammansättningar såsom särskildt gynnade. I sistnämnda fall säger man, att alla kombinationer äro (på förhand) lika sannolika. Det är då lika sannolikt, att man får en grupp

ABf

som en grupp

Cdh.

Frågan om valets utgång blir då ett problem ur sannolikhetskalkylen. Sannolikheten för att få en grupp, där I är i majoritet, är då lika med antalet kombinationer, i hvilka I öfverväger i antal valmän, divideradt med hela antalet möjliga kombinationer, eller, som man uttrycker sig, antalet gynnsamma fall, divideradt med antalet möjliga fall.

Huru många olika grupper, hvardera bestående af 3 personer, kan man erhålla ur en samling af 12 personer? Svaret lyder, som man lätt öfvertygar sig om,

$$\frac{12 \cdot 11 \cdot 10}{1 \cdot 2 \cdot 3} = 220 \text{ olika grupper.}$$

Huru många af dessa grupper äro »gynnsamma» för I? Uppenbarligen först och främst sådana, som bestå endast af valmän ur I. Dessa grupper äro till antalet fyra, nämligen

BCD, ACD, ABD och ABC.

Vidare äro de grupper gynnsamma, som bestå af 2 valmän ur I och en valman ur II. Antalet sådana grupper är

$$\frac{4 \cdot 3}{1 \cdot 2} \times 8 = 48.$$

Hela antalet gynnsamma fall är således 52, och sannolikheten för att partiet I har öfvervikt i en »valkrets» är således i detta fall

$$\frac{52}{220} = 0.24.$$

Har ej I öfvervikt i en valkrets, så är II bestämmande. Sannolikheten för detta är således

$$1 - \frac{52}{220} = \frac{168}{220} = 0.76.$$

Dessa siffror kunna ge en föreställning om valets sannolika utgång. Om man experimenterar ett tillräckligt antal gånger, så skall det visa sig, att partiet I har öfvervikt i ungefär 24 fall af 100 och II i de återstående 76. Den sannolika utgången af valet är således, att

partiet I får $0.24 \times 4 = 0.96$ representanter

» II » $0.76 \times 4 = 3.04$ »

Dessa tal förhålla sig som 1 : 3. Partiet II får således genom denna valkretsindelning ej så litet mera, än det vid en strängt proportionell fördelning af platserna skulle ha.

Jag öfvergår nu till det allmänna fallet¹⁾. Antag, att partiet I består af m valmän, partiet II af n valmän. Hela valmanskåren uppgår således till $m + n$ personer. Vid en proportionell tillsättning af representanter bör antalet representanter för partiet I och för partiet II stå i proportionen $m : n$. Vi antaga nu, att valmanskåren uppdelar sig i lika stora valkretsar, bestående af r valmän, samt att hvarje valkrets utser en representant. Det problem, vi skola lösa, är då följande: Huru stor del af hela representantantalet komma de båda partierna I och II hvart och ett för sig sannolikt att erhålla? Behandlingen är analog med det förut behandlade speciella fallet.

Hela antalet kombinationer af $m + n$ personer, tagna r stycken för hvarje gång, är

$$(1) \quad \frac{|m+n|}{r |m+n-r|}$$

Gynnsamma för partiet I äro sådana kombinationer, i hvilka flere valmän ur partiet I än ur partiet II ingå.

Bland dessa kombinationer hafva vi först sådana, i hvilka alla r valmännen tillhöra I. Antalet sådana är

$$(a) \quad \frac{|m|}{r |m-r|}$$

Därnäst komma de kombinationer, som bestå af $r-1$ valmän, tillhörande I, samt 1 valman ur partiet II.

Antalet dylika kombinationer är

¹⁾ Man finner en behandling af detsamma, hvilken emellertid endast gäller under vissa förutsättningar, i *Bertrands* »Calcul des Probabilités», s. 89

$$\frac{\binom{m}{r-1}}{\binom{m-r+1}{r-1}} \times n$$

De kombinationer, som bestå af $r-2$ valmän ur I och 2 valmän ur II, äro till antalet

$$\frac{\binom{m}{r-2}}{\binom{m-r+2}{r-2}} \times \frac{\binom{n}{2}}{\binom{n-2}{2}}$$

Den sista gruppen af för I gynnsamma kombinationer är den, i hvilken antalet valmän ur I nått och jämnt öfverväger, eller eventuellt är lika med, antalet valmän ur II. Är r ett udda tal af formen $2s+1$, är antalet i denna grupp

$$(2) \quad \frac{\binom{m}{s+1}}{\binom{m-s-1}{s+1}} \times \frac{\binom{n}{s}}{\binom{n-s}{s}}$$

Är åter r ett jämnt tal af formen $2t$, så komma vi till sist till en kombination, som består af t valmän ur I och lika många valmän ur II. I sådana valkretsar brukar man låta lotten afgöra, och vi kunna då låta halfva antalet af dessa kombinationer räknas gynnsamma för I, den andra hälften för II. Antalet dylika kombinationer blir då

$$(3) \quad \frac{1}{2} \cdot \frac{\binom{m}{t}}{\binom{m-t}{t}} \times \frac{\binom{n}{t}}{\binom{n-t}{t}}$$

Sannolikheten S_1 för att en valkrets eröfras af partiet I blir således

$$(4) \quad S_1 = \frac{\binom{r}{m+n-r}}{\binom{m+n}{m+n-r}} \sum \frac{\binom{m}{r-v}}{\binom{m-r+v}{r-v}} \times \frac{\binom{n}{v}}{\binom{n-v}{v}},$$

där v antar alla hela talvärden från 0 till $\frac{r-1}{2}$, om r är udda, samt från 0 till $\frac{r}{2}$; om r är ett jämnt tal. I sistnämnda fall halfveras sista termen.

Formel (4) är rätt besvärlig att använda, då m , n och r äro stora tal, och skulle, tillämpad på våra riksdagsmannavalkretsar, fordra månadslånga numeriska räkningar. Man kan emellertid för dessa fall skaffa sig formler, som äro bekvämare för numerisk kalkyl. Då det skulle fordra alltför stor matematisk apparat att här i detalj utföra denna reduktion, nöjer jag mig med att anföra tankegången samt slutresultatet.

Först och främst förenklas betraktelsen därigenom att, då m och n äro stora tal, sannolikheten för att erhålla en kombination, bestående af k valmän ur II samt $r-k$ valmän ur I, approximativt kan skrivas

$$\frac{\binom{r}{k}}{\binom{r-k}{k}} \left(\frac{m}{m+n} \right)^{r-k} \left(\frac{n}{m+n} \right)^k$$

Vidare kan man genom användande af en gammal berömd formel, gifven af *Stirling*, skaffa sig ett approximativt uttryck för de i ofvanstående formel ingående faktorialuttrycken. Efter en diskussion, som jag här måste förbigå, har jag på detta sätt för den sökta sannolikheten erhållit ett uttryck, som kan användas för huru stora valmanskårer som helst.

Jag antar, att *det mindre* partiet I består af m väljare, det större II af n . Väljarne uppdelas i valkretsar, bestående hvardera af $r = 2t$ väljare. Sättes

$$p = \frac{m}{m+n}, \quad q = \frac{n}{m+n},$$

så är maximalvärdet för sannolikheten S_1 , att en viss valkrets eröfras af partiet I, gifvet genom uttrycket

$$(5) \quad S_1 = \frac{2^{2t-1}}{\sqrt{\pi t}} p^{2t} \cdot \frac{\left(\frac{q}{p}\right)^{t+1}}{\frac{q}{p} - 1}.$$

Man kan af denna formel draga ett par viktiga slutsatser:

1) *Ju färre valkretsarna äro, desto mindre är utsikten för ett minoritetsparti att erhålla representanter.*

2) *Är antalet väljare inom hvarje valkrets stort — exempelvis större än 100 — så är utsikten för ett minoritetsparti, bestående exempelvis af en tredjedel af valmännen, att bli representeradt, ytterligt ringa.*

Sättes $p = 1/3$, $q = 2/3$, $t = 50$, fås $S_1 = 0.00022$.

3) *Endast sådana partier, som i numerär uppgå till nära hälften af valmännen (för hvilka således $q:p$ är nära 1) hafva utsikt att bli tillnärmelsevis rättvist representerade vid en uppdelning i enmansvalkretsar.*

Tillämpningen af ofvanstående allmänna resonemang på de faktiskt föreliggande förhållandena i vårt land är ej omedelbart gifven. Naturen är betydligt mera komplicerad, än den ofvan gifna matematiska formuleringen af problemet förutsätter. Valmännen äro ej uppdelade i 2 eller flere strängt skilda partier, utan snart sagdt alla möjliga nyanseringar i åsikter finnas på gränsområdena mellan partierna. Likaledes kan man på förhand förutberäkna en rätt stor olikformighet i partiernas fördelning. I somliga valkretsar äro de konservativa intressena mera tillgodosedda, i andra mera de liberala. Tillvaron af stora industrisamhällen, där tusentals arbetare äro samlade inom samma valkrets, möjliggöra redan nu för arbetarne att erhålla representanter i riksdagen, ehuru, bland de nu röstberättigade, arbetarne befinna sig i bestämd minoritet. Å andra sidan möjliggöres, i händelse enmansvalkretsar införas, i större städer inom sådana stadsdelar, som hufvudsakligen

bebos af de förmögnare, en representation för dessa; äfven om allmän rösträtt i vidsträckt mening infördes. I stort sedt kommer emellertid den på sannolikhetskalkylen grundade fördelningslagen att utöfva ett dominerande inflytande på valkretsarnas sammansättning. De ofvan relaterade speciella förhållandena och andra af liknande beskaffenhet komma att här och där ge ett undantag från regeln, men härtill kommer deras inflytande att inskränka sig.

*   *
*

Som man emellertid lätt kan befara att råka ut för misstag, då man rör sig på den rena abstraktionens fält och sedan vill använda resultatet på verkligheten, så har jag ansett det nödigt komplettera ofvanstående matematiska utredning med en undersökning af mera konkret natur. Jag har sökt utreda, huru sist förrättade riksdagsmannaval i Sverige (år 1902) skulle ha utfallit, i händelse man därvid hade använt sig af en proportionell valmetod, för att dymedelst få en direkt jämförelse mellan denna och val i enmansvalkretsar.

Till utgångspunkt har jag därvid tagit de uppgifter rörande 1902 års riksdagsmannaval, som meddelas i »Sveriges officiella statistik» afdelning för »Valstatistik». Där finnas angifna röstetalen för de valde riksdagsmännen, äfvensom de närmast högsta röstetalen, som tillfallit någon kandidat inom hvarje valkrets. Därjämte meddelas hela antalet afgifna röster inom valkretsen. Jag har antagit, att striden i hvarje valkrets stått mellan en högerman och en vänsterman, en »landtmannapartist» och en »samlingspartist», samt räknat de återstående rösterna såsom »stänkröster». För bedömande af den valde riksdagsmannens partiställning har jag använt mig af tidningen »Aftonbladets» *valkarta*, intagen i nämnda tidnings Stockholmsupplaga för den 3 okt. 1902. Därvid ha »höger-vildar» räknats till landtmannapartiet, »vänstervildar» till samlingspartiet. Då det här gäller att jämföra val i enmansvalkretsar med proportionella val, ha sådana valkretsar uteslutits, där flere än 1 riksdagsman samtidigt skola väljas. Följande städer hafva sålunda icke medtagits: Stockholm, Göteborg, Malmö, Norrköping och Gäfle.

Antalet afgifna röster samt antalet riksdagsmän för hvarje län, fördelade på de olika partierna, framgå af följande tabell.

Tab. I. Riksdagsmannavalen i enmansvalkretsar år 1902.

Län	Landtmannapartiet		Samlingspartiet		Stänkröster	
	Röstetal	Antal riksdagsmän	Röstetal	Antal riksdagsmän	Röstetal	Antal riksdagsmän
Malmöhus . . .	9,537	10	7,189	5	1,459	1
Kristianstads . .	3,436	6	2,256	2	553	0
Blekinge	1,481	4	1,513	2	285	0
Hallands	1,517	4	1,381	3	536	0
Kronobergs . . .	2,360	6	1,002	1	483	0
Jönköpings . . .	5,229	7	2,792	1	727	0
Kalmar	2,235	9	1,490	2	333	0
Gotlands	974	3	368	0	308	0
Östergötlands . .	3,678	7	2,877	3	499	0
Skaraborgs	4,317	6	2,909	3	473	0
Älfsborgs	4,479	11	2,672	1	187	0
Göteborgs	3,136	5	2,811	3	554	0
Värmlands	2,049	0	4,879	10	457	0
Örebro	3,083	3	3,640	4	362	0
Södermanlands . .	2,528	4	3,629	4	584	0
Västmanlands . .	3,256	2	4,703	5	40	0
Uppsala	1,004	3	2,355	2	94	0
Stockholms	2,345	3	2,612	3	53	0
Kopparbergs . . .	3,863	2	4,992	7	187	0
Gäflborgs	3,534	0	5,598	8	69	0
Västnorrlands . .	2,673	1	5,340	9	477	0
Jämtlands	1,223	0	2,340	5	203	0
Västerbottens . .	1,953	4	1,562	2	631	0
Norrbottnens . . .	1,043	1	1,184	4	336	0
Summa	70,933	101	72,094	89	9,890	1

I en del fall har det varit svårt att afgöra, hvart »närmaste mans» röstetal skulle föras; jag tror emellertid, att felet på grund af denna osäkerhet ej är af betydelse. En del socialiströster hafva fått föras under rubriken »stänkröster», som för öfrigt också omfattar kasserade röstsedlar.

Man kan nu, under antagande af ofvan anförda röstetal, enligt d'HONDTS regel inom hvarje län fördela riksdagsmännen på de olika partierna. Resultatet af denna fördelning har följande utseende.

Tab. II. Riksdagsmannavalen år 1902 med användande af proportionella val.

Län	Landtmannapartiet		Samlingspartiet		Stänkröster	
	Platser	Vinst	Platser	Vinst	Platser	Vinst
Malmöhus	8	-2	7	+2	1	0
Kristianstads	5	-1	3	+1	0	0
Blekinge	3	-1	3	+1	0	0
Hallands	3	-1	3	0	1	+1
Kronobergs	4	-2	2	+1	1	+1
Jönköpings	5	-2	3	+2	0	0
Kalmar	6	-3	4	+2	1	+1
Gotlands	2	-1	1	+1	0	0
Östergötlandes	6	-1	4	+1	0	0
Skaraborgs	5	-1	4	+1	0	0
Elfsborgs	8	-3	4	+3	0	0
Göteborgs	4	-1	4	+1	0	0
Värmlands	3	+3	7	-3	0	0
Örebro	3	0	4	0	0	0
Södermanlands	3	-1	5	+1	0	0
Vestmanlands	3	+1	4	-1	0	0
Upsala	1	-2	4	+2	0	0
Stockholms	3	0	3	0	0	0
Kopparbergs	4	+2	5	-2	0	0
Gefleborgs	3	+3	5	-3	0	0
Vesternorrlands	3	+2	7	-2	0	0
Jämtlands	2	+2	3	-2	0	0
Vesterbottens	3	-1	2	0	1	+1
Norrbottnens	2	+1	3	-1	0	0
Summa	92	-9	94	+5	5	+4

Med »vinst» har jag förstått skillnaden mellan antalet platser för ett parti enligt tabell II och enligt tabell I.

Betrakta vi nu först *slutresultaten*, så finner man, att de båda partierna äro, med hänsyn till antalet väljare, ungefär jämnstarka. Landtmannapartiet förfogar öfver 71,000 röster, samlingspartiet öfver 72,000. Vid användande af proportionella val borde hvardera partiet således ha fått ungefär lika antal platser, nämligen resp. 92 och 94, hvarjämte 5 platser skulle ha tillfallit »stänkrösterna». Vid uppdelning i enmansvalkretsar tillfölla 101 platser landtmannapartiet och 89 samlingspartiet. Antalet platser för de båda partierna äro således *ungefär* lika (propotionen 10:9). Uppdelningen i enmansvalkretsar har således i förevarande fall ej visat sig som fördärfbringande för de här betraktade partierna, hvilket står i god öfverensstämmelse med vår förut framställda sats, att enmansvalkretsar ge nära riktigt resultat, då partierna äro nära lika till storleken.

Helt annorlunda ställer sig saken, om vi betrakta valen inom de särskilda länen. En jämförelse mellan tab. I och tab. II visar då omedelbart, att *en indelning i enmansvalkretsar öfverallt betydligt ökar majoritetens inflytande på valet.* I Malmöhus län förhålla sig röstetalen för landtmannapartiet och samlingspartiet som 9:7, antalet riksdagsmän som 10:5. I Kristianstads län är förhållandet mellan röstetalen som 3:2, men förhållandet mellan antalet riksdagsmän som 6:2. Störst blir afvikelsen i Kronobergs län med röstetalen i förhållandet 2:1, men riksdagsmännen i förhållandet 6:1, i Jönköpings län med resp. 2:1 och 7:1 samt i Värmlands och Gäfleborgs län, där *alla* platserna tillfallit samlingspartiet, ehuru landtmannapartiet förfogar öfver ett röstetal uppgående till 2-femtedelar i det förra länet och 2:3 i det senare af motpartiets röstetal. Tar man tillsammans alla länen i Götaland (t. o. m. Göteborgs län i ofvanstående tabell), som hufvudsakligen omfatta de delar af Sverige, där landtmannapartiet befinner sig i öfvervikt, så finner man, att detta parti erhållit 78 platser af 105, ehuru vid en proportionell fördelning detta parti ej skulle ha erhållit flera än 59 platser. I Svealand och Norrland är förhållandet omvänt, i det att samlingspartiet där erhållit 63 platser af inalles 86 i stället för endast 52 platser, som det skulle fått vid användande af en proportionell valmetod.

Ofvanstående statistiska jämförelse bekräftar alltså till alla delar de slutsatser, jag förut dragit af den matematiska undersökningen öfver skillnaden mellan proportionella val och enmansvalkretsar. Så snart ett parti befinner sig i afgjord majoritet, erhåller det vid en uppdelning af valområdet i enmansvalkretsar betydligt mera än vid en proportionell fördelning af platserna. *Uppgår det ena partiet till en betydande majoritet af valmännen, öfverstigande ungefär $\frac{2}{3}$ af hela antalet, så blir minoriteten i det närmaste ej alls representerad inom riksdagen.*

I sist anförda sats anser jag mig kunna sammanfatta resultatet af denna undersökning. Tillämpadt på den stora rösträttsfråga, som för närvarande väntar sin lösning i vårt land, kan, synes det mig, slutsatsen ej bli mer än en. Att införa allmän rösträtt, med bibehållande af landets indelning i enmansvalkretsar, vore att så godt som helt och hållet utesluta dem, som nu i en lång följd af

år bestämt landets angelägenheter, från allt deltagande i andra kammarens rådslut. Inför man däremot allmän rösträtt med proportionella val, så komma visserligen, såsom man har skäl att förmoda, de liberala att erhålla en högst betydande majoritet i andra kammaren, men den konservativa minoriteten får ock, i mån af sin styrka, tillfälle att bli inom kammaren representerad.

Man har framhållit, att det vore önskvärdt och lämpligt att proportionella valmetoder äfven komme till användning vid tillsättande af platserna i riksdagens första kammare. För min del instämmer jag helt och hållet i denna önskan. Men jag tror, att detta rättvisa kraf lätt nog skall finna sin lösning, om det en gång framställes af en målmedveten och stark andra kammare, byggd på den allmänna rösträttens grund.

Ehuru formen för den proportionella valmetoden ej faller inom ramen för denna uppsats, anser jag mig till slut böra uttala såsom min åsikt, att den af K. M:t tillsatta kommitténs förslag i denna fråga synes mig på ett tillfredsställande sätt lösa uppgiften om valmetodens form, ehuru en, lätt genomförd, komplettering af metoden i en särskild punkt är behöflig, såsom jag haft tillfälle att närmare utföra i en uppsats i Östergötlands Dagblad för den 9 i denna månad.

Lund den 21 Jan. 1904.

Våra domares och ämbetsmäns utbildning.

Af

Professor C. A. Reuterskiöld.

Reform är tidens lösen — och har väl mer eller mindre varit alla tiders, om än ingalunda alla tiders reformer varit verkliga eller lyckobringande eller ens framåtskridande. Och det är fara värdt, att särskildt de båda reformer å undervisningens område, som vår tid bär i sitt sköte, och hvilkas genomförande väntas under detta året, icke komma att af eftervärlden prisas såsom visa och goda, utan snarare såsom motsatsen härtill.

Jag lämnar här å sido den stora läroverksreformen, som är den ena af dessa, och vill blott med några ord uppehålla mig vid den andra, den som afser universitetsundervisningen. Det är sant, att här föreligger ännu icke något fullt färdigt förslag, enär hvarken det medicinska eller det filosofiska studieväsendet direkt berörts i det betänkande och förslag, som för närvarande utgör föremål för högre myndighets slutliga pröfning. Men dels innehåller förslaget angående det juridiska undervisnings- och examensväsendet grundstommen äfven för de följande förslagen, dels äger detta förslag i och för sig den vikt och betydelse, att det väl förtjänar en allmännare uppmärksamhet. Meningen är dock icke att i denna uppsats ingå i någon förnyad granskning af förslaget såsom sådant¹⁾, utan blott att i största korthet framhäfva några önskemål, som borde eller bort beaktas, därest utvecklingen skall blifva sund.

¹⁾ I detta afseende hänvisas till »Juridiska Fakultetens yttrande», tryckt i Uppsala 1903.

Det är tvenne uppgifter, som föreligga för de juridiska fakulteterna i vårt land med hänsyn till undervisningen. Den ena är utbildandet i teoretiskt afseende af våra blifvande domare och ämbetsmän, den andra utbildandet af arbetare i rättsvetenskapens tjänst. Uppgifterna äga beröringspunkter med hvarandra, lyckligtvis må vi väl säga, men äro i det stora hela ganska väsentligt åtskilda. Sålunda är det utan tvifvel fullt befogadt att, såsom ock i kommittéförslaget skett, så att säga reservera en juris licentiatexamen för de vetenskapliga studierna, och en juris kandidatexamen för ämbets- och domarestudier. Det egendomliga och farliga i förslaget är blott, att det samma egentligen uteslutande sysselsatt sig med de sistnämnda och så godt som alldeles lämnat de förra ur räkningen. I själfva verket borde det dock *snarare* vara tvärtom.

Våra domare och ämbetsmän hafva, måhända i följd af förhållandenas tvång, måhända äfven af andra skäl, efter hand blifvit mer och mer hänvisade till en fortsatt utbildning allenast genom rutin, och följdén har med nödvändighet blifvit å ena sidan en oförmåga att läsa och hysa intresse för rättslitteraturen, å den andra en allt skarpare isolering från rättsvetenskapens sida i fråga om det vetenskapliga arbetet. Man måste dock beklaga, om utvecklingen skulle gå eller möjligen redan gått därhän, att ingen annan rättslitteratur vinner rättsvetenskapsmännens bifall än den, som utgår från deras egna led eller afser att blifva ingångsporten till en plats bland dem och med deras eget samtycke. Jag tror icke, att vare sig rättsvetenskapen eller våra domare och ämbetsmän skulle lida däraf, att några flere och kanske ofta obetydliga afhandlingar för juris doktorsgrad presterades än hittills varit fallet. Den juridiska doktorsgraden i våra dagar bör visserligen bevaras såsom en utmärkelse, men icke sättas så högt eller förutsätta sådana studier, att den endast undantagsvis kan nås. Vill man, att det må blifva allmännare eller rent af vanligt, att våra jurister skriva något annat än akter och inlagor, som dessutom alltför ofta endast afskrivas efter äldre sådana, ja, då må man se till, att de ock under studietiden vänjas till annat författarearbete än de skäligen enkla och ledsamma uppsatserna för betyg, hvilka sällan blifva mer än ett klenkt refererande sammandrag af andras tankar. Våra jurister borde långt allmännare taga juris licentiat-

examen och skriva på egen hand; men detta låter sig svårligen göra, om ej K. M:t i vår reglementerande tid ger vederbörande en liten påstötning om sina afsikter med den stadgade licentiatexamen och ställer denna i ett sådant förhållande till kandidatexamen, att det dels blir någon möjlighet att verkligen kunna aflägga den samma inom rimlig tid, dels ges någon valuta för den längre studietiden i form af visst företräde vid befordringar och första anställning i praktisk tjänst såväl å domare- som å ämbetsmannabanan.

Härmed är emellertid äfven en annan fråga berörd, som kräfver särskild uppmärksamhet, nämligen den, huruvida våra domare och ämbetsmän för sitt kalls skull verkligen behöfva en utbildning i vetenskaplig anda. Detta är naturligen icke sagdt, blott därför att det icke vore godt, att vetenskapen isolerades i förnäm själf tillräcklighet. Ett godt stöd åt den uppfattning, som anser praktikens män i hög grad behöfva vetenskapens och litteraturens hjälp och förty äfven en vetenskaplig undervisning, ger den allt vanligare klagan, som från de organiserade advokaternas sida förspörjes, öfver bristfälligheten i högsta domstolens domsmotiveringar, hvilka ju rent af ofta mest lysa genom sin totala frånvaro, och likaså det erkännande från samma mäns sida, hvilket i sammanhang härmed brukar gifvas, att de själfva mer än en gång nedlagt stor möda på egna forskningar och teoretiska undersökningar, men naturligen måste efter hand förlora intresset härför, när de ej finna sitt arbetes lön. Öfver hufvud är det advokaterna, icke ämbetsmännen och domarne, som bland männen i praxis begynt att förstå nödvändigheten af en grundlig och fortsatt teoretisk utbildning, men redan detta är onekligen ett godt tidens tecken, ehuru det icke är nog.

Att en teoretiskt juridisk fackbildning är nödvändig, och att dess fullföljande och fortsättande ute i lifvet också är det, därom råder ej heller bland de sakförstående någon som helst tvekan. Däremot är det särskildt i tvenne punkter, som ännu ingen enighet finnes, utan tvärtom många och djupt rotade fördomar måste bortarbetas kanske hos flertalet af de jurister, som öfver hufvud tänkt i dessa frågor. Den ena afser den juridiska bildningens omfattning, den andra speciellt civilrättens betydelse.

Hvad till en början angår omfattningen af den juridiska bildningen, är det en, efter min mening tyvärr, alltför vanlig företeelse, att man vill mer och mer inskränka denna till en så att säga yrkesbildning, inlärd i fackskolor. Jag lämnar här t. v. alldeles åsido det »moderna» krafvet på s. k. kurser, hvilka skola, som det heter, underlätta och påskynda de juridiska studierna. Desto mera fäster jag mig vid det lika moderna krafvet på uteslutning af allt, som ej är ren juridik. Koncentration är ju alltid en god och ofta en önskelig sak, men den får icke urarta till en mani eller utföras på ett ensidigt sätt.

Om man, icke utan skäl, af juristen i våra dagar fordrar, att han skall duga till så godt som allting, så blir det ock för honom själf oundvikligt, därest han vill motsvara förväntningarne, att å ena sidan specialisera sig, den ene på ett, den andre på ett annat område, och å den andra att på det sätt utdana sig själf, att han med sanning kan säga med romaren »nil humani a me alienum puto». Man kan icke af en juris studerande begära, att han vid universitetet skall lära sig allt, men väl att han skall lära sig hysa intresse för allt; den sidan af hans universitetsutbildning tillgodoses bäst dels genom ett utveckladt kamratlif i olika riktningar och med studenter af olika studier och tillhörande skilda fakulteter, dels också genom själfva det juridiska studiesättet.

Det ligger synnerligen nära för juristen, hvars uppgift det är att ägna sin uppmärksamhet i första hand åt lifvets växlande yttre former — »rätten är den yttre formen för människans lif i samhället», såsom det heter i den hittills gällande studieplanen vid Uppsala universitet — att helt och hållet uppgå i formen och absorberas af intresset för denna. Icke utan grund förspörjes ock i vår tid en allt bittrare klagan öfver våra juristers formalism och »juristeri», och, märkligt nog, är det framför allt mot domstolarne och särskildt hofrätterna, som denna klagan riktats, mindre mot ämbetsverken, hvilka oftare beskyllas för en viss slentrianmässighet och långsamhet än för något slags egentligt »juristeri» — det senare förutsätter ju dock en viss juridisk skarpsinnighet, som icke rätt kan frodas bland idel rutin! Nu vill jag ingalunda påstå, att all klagan här är berättigad, men alldeles grundlös är den dock icke.

Under sådana förhållanden vore det *synnerligen beklagligt*, om de s. k. förberedande examina skulle tagas bort. Då man från juristhåll vänder sig mot dem, vänder man sig i själfva verket icke mot det ondas egentliga rot, och man kastar dessutom barnet ut med badvattnet. På dem hänger reformen icke. Hufvudvikten ligger visserligen ej på bibehållandet af förberedande *examina*, men af största nödvändighet förblir, att den juris studerande *icke alldeles utestänges från kunskapen om själfva det lifsinnehåll* och dettas utveckling, betydelse och utvecklingsmöjligheter, hvars form han i rätten lär känna. Det är sant, att han ute i lifvet lär känna lifvet, ehuru i regel blott några vissa sidor däraf. Men detta är icke nog: han bör *äfven i samband med sina studier rörande samhällslifvets yttre form få sin uppmärksamhet riktad på det, som utgjort eller utgör denna forms innehåll*, och som i grunden är det också för juristen mest väsentliga. Studjesättet måste m. a. o. i hvar fall göras sådant, att han redan under studietiden vid universitetet både får blick för och nödig kunskap om *det reala sammanhanget i samhällslifvet*. Tager man bort de humanistiska »förberedande» ämnena, så borde man föra in i stället hvad som plägar kallas rättspolitik i olika former, men härtill torde icke de juridiska lärarekrafterna utan ansenlig förstärkning förslå, helst kunskapen måste inom denna gren meddelas i ytterst sammandragen form och förty kräfver af läraren en specialutbildning. *Ett starkare samarbete mellan de humanistiska och de juridiska ämnenas representanter kunde dock ersätta denna brist*, och af detta skäl vore det dubbelt beklagligt, om allt studium af de n. v. förberedande ämnena skulle blankt afskaffas och rent af i sak, om än kanske ej formellt, förbjudas. Underliga äro i sanning de moderna reformvägarna!

Om jag alltså icke kan på något sätt finna en koncentrerung af nu antydda negativa art lycklig, måste jag å andra sidan lika bestämdt bestrida välsignelsen af en allt för genomgående koncentration på civilrätten eller, såsom vanligen numera brukar anses riktigast, civil-, straff- och processrätten. Den äldre skolan ansåg, länge med fullaste skäl, att civilrätten var af grundläggande betydelse för *alla* juridiska studier, och denna trossats predikas än i dag allmänt. För min del bestrider ej heller jag, att civilrätten har en utomordentligt stor betydelse för hvarje jurist, men jag bestrider,

att den, vare sig ensam eller i förening med straff- och processrätten, utgör kvintessensen af all juridik eller än mera den egentligen enda juridiken. Historiskt sedt hafva dessa ämnen såsom juridiska de äldsta och förnämsta anorna, men de äro icke numera ensamma herrar på täppan och utgöra ej heller numera så att säga juridikens adelsklass, ehuru de därpå göra anspråk. Särskildt för ämbetsmannen är det ofta en brist, att han, just i följd af sin hufvudsakligen civilrättsliga utbildning, bedömer äfven det offentliga lifvets företeelser ur rent privaträttslig synpunkt. Och denna brist snarare ökas än minskas genom den fordran, som efter nu gällande ordning uppställes för erhållande af juris doktorsgrad och undergående t. o. m. af juris licentiatexamen, nämligen viss praktisk domarejänstgöring, alldeles oafsedt i hvilka ämnen licentiatexamen skall afläggas: det är de s. k. rena juridiska ämnenas gamla primatanspråk, som här gå igen, och man måste därför med glädje hälsa det medgifvande i motsatt riktning, som kommittéförslaget innehåller, och som i sin mån skall medverka till den politiska rättens frigörelse och därmed följande likställighet med den borgerliga.

En hög svensk ämbetsman yttrade dock för ej länge sedan en diskussion, att han bestämdt föredrog inom verken och förvaltningen «jurister», d. v. s. efter gängse terminologi personer, som erhållit domareutbildning. Uppenbarligen visste han icke, hvad en modernt utbildad *ämbetsmannajurist* af facket är; detta vore ock i sig själf mindre underligt, eftersom de n. v. studie- och examensanordningarna göra en *fackutbildning* för speciellt ämbetsmän så godt som omöjlig — kansliexamen är ingen fackexamen af rang och betydelse, och med denna examens ringa anseende har ock hela denna fackbildnings anseende blifvit i det hela lika med noll.

Hvad vi behöfva är emellertid — jämte det att vi *icke* afstänga juristen från det humanistiska området — en specialisering inom juridiken, olika för olika ändamål. Allt i våra dagar tenderar mot större och större differentiering och specialisering; och vill man därför grundligare komma in i något, så måste man, *så snart man förvärfvat de allmänna förutsättningarna för specialisering*, välja. Så ock inom juridiken. Det är icke orimligare,

att en juris studerande redan i studieåren bestämmer sig för domarevägen eller för ämbetsmannavägen, än att en annan student bestämmer sig för lärarebanan med det ena eller det andra ämnet såsom blifvande undervisningsfält. Ej heller vore det orimligt, om den blifvande domaren specialiserade sig inom kriminal- eller inom civiljusticen o. s. v., ehuru väl vår domstolsorganisation ännu icke ger *större* möjlighet härtill; *någon* möjlighet finnes dock redan nu, särdeles med hänsyn till rådstufvurätternas organisation i vissa städer.

Såväl domarens som ämbetsmannens utbildning måste vara lika strängt juridisk, så att *hvardera får en grundlig fackbildning*. Men i denna böra ingå dels vissa humanistiska kunskaper, olika i olika fall, dels olika juridiska kunskapsgrenar och kunskapsmått. Ämbetsmannen behöfver framför allt stats- och administrativrätt samt nationalekonomi — det finnes dock mången jurist, som icke ens numera vet, att den moderna förvaltningsrätten är något helt annat än en bearbetning af statskalendern och ämbetsverkens instruktioner — men han behöfver lika väl en hel del statistiska kunskaper, rättshistoria eller politisk historia, allmän stats- och rättslära; däremot behöfver han af civilrätten endast förmögenhetsrätt; och processrätten är för honom af vida mindre vikt än det administrativa procedere't, hvilket särskildt hos oss i vårt land fullt förtjänar sin egen själfständiga behandling. Däremot behöfver domaren ingalunda allt detta, men i stället desto mera af civil-, straff- och processrätt; han behöfver tillika andra delar af rättshistorien, han kan, om han skall äga någon slags förståelse af främmande rätt i en tid af så liflig internationell privattrafik som vår, icke undvara den romerska rätten, och han torde icke heller vara väl rustad utan någon insikt i statsrätten och — i den psykologiska vetenskapen.

För domare och för ämbetsmän böra därför fordras särskilda examina och tillika möjlighet beredas till specialisering inom dessa, särskildt på det sätt att vetenskapliga studier medföra vissa förmåner äfven i praktiskt afseende. I en *juris utriusque kandidatexamen* (för domare) borde härvid ingå: såsom förberedande ämnen psykologi, rätts- och samhällsfilosofiens historia och såsom egentliga ämnen juridisk encyklopedi, rättshistoria, statsrätt med folkrätt,

kyrkorätt, romersk rätt, civilrätt och civilpolitik, speciell privaträtt, förvaltningsrätt med finans- och militärrätt (grunddragen), straffrätt — möjligen ock kriminalpsykologi — och kriminalpolitik, processrätt och privat internationell rätt. För ämbetsmän åter skulle fordras en *juris et politices kandidatexamen* med rätts- och samhällsfilosofiens historia och eventuellt historia såsom förberedande ämnen och i öfrigt ämnena: sociologi och allmän statskunskap med statistik, vissa delar af rättshistorien, juridisk encyklopedi med rättspolitik, förmögenhetsrätt, straffrätt (grunderna), kyrkorätt, processrätt (grunderna och den exekutiva processen), statsrätt med folkrätt, allmän förvaltningsrätt, militärrätt, speciell administrativrätt (administrativ närings-, handels- och sjöfartsrätt), finansrätt och teoretisk nationalekonomi. — *Licentiatexamina* skulle å båda linjerna kunna afläggas i tre sammanhängande ämnen eller, om högre betyg erhållits i tre sådana ämnen i kandidatexamen, äfven allenast i ett. Därjämte måste betonas, att domareexamen endast skulle berättiga till domarevärf, icke tillika till civila ämbeten och tjänster, så att ämbetsmanexamen m. a. o. icke finge blifva, såsom många vilja, *blott en statsvetenskaplig* utan en *verkligt juridisk* examen; eljes förlorade den snart all betydelse för ämbetsutbildningen.

Gifvetvis förutsätter en dylik ordning upprättandet af åtminstone en ny professur i de juridiska fakulteterna. Men detta kunde utan större kostnad ske, därest helt enkelt de n. v. professurerna i statskunskap dit öfverflyttades. Detta vore desto naturligare, som nationalekonomien redan är där representerad, och i våra grannländer ej blott *statsrätten*, utan statsvetenskapen öfver hufvud är förenad med juridiken i en rätts- och statsvetenskaplig fakultet. Vissa svårigheter kunde ju uppstå, särdeles hvad den skytteanska professuren i Uppsala angår såsom grundad på enskild stiftelse, men en dylik anordning vore dock äfven här rättsligen möjlig, helst samma professors tillsättningssätt i allt fall säkerligen måste inom en ganska snar framtid reformeras — eller professuren af staten afstås såsom icke längre förenlig med vår tids kraf på betryggande organisation.

Till sist måste dock ännu en sak betonas med afseende å våra domares och i all synnerhet våra ämbetsmäns utbildning. Båda äro från studietiden och den första praktiska tjänstgöringen vana

vid allt för liten självständighet både personligt och sakligt. Man skulle nästan kunna säga, att liksom en ämbetsman i regel torde finna det »chocking» att utom tjänsten gent emot öfverordnade iakttaga en bestämd och jämlik hållning och än mer i tjänsten visa självständighet, så finner domaren, när han vunnit nödig hofrättsrutin, det lika »chocking» att självständigt afvika från en jämförelsevis så enkel sak som — skriftsättet och kurialstilen. Jag underkänner ingalunda denna stils förtjänster, men jag kan icke skatta dem så högt, att de t. ex. uppväga förkväfvandet af all individuell stil och självständighet t. o. m. i formen. Därför vore det ovillkorligen ett svårt missgrepp, om K. M:t skulle i likhet med kommittéförslaget rörande det juridiska examensväsendet, reducera den juridiska undervisningen till kursgifning och läxläsning och begränsa den akademiska individuella lärofriheten. Då vore ett juridiskt seminarieväsen vida att föredraga, trots de olägenheter, som måste blifva förenade därmed under n. v. förhållanden och därest seminariet blefve obligatoriskt för hvarje betyg; helt annorlunda vore det, om seminarieöfningar kräfdes blott för högre betyg.

Inom de juridiska fakulteterna synes man mig alltför mycket hylla den uppfattningen, att det subjektiva omdömet hos examinators är den säkraste garantien för ett rättvist bedömande af en tentands kunskaper, och att betygen, delvis i följd häraf, böra bestämmas helt och hållet efter kvaliteten och examinatorns uppskattning häraf i stället för att åtminstone i någon mån göras beroende af äfven kvantiteten. Det är nog godt och väl, att mången tentand aldrig kan, huru mycket han än läser, bli en »cum-laude karl», och att en och annan, huru litet han än läst, dock icke kan undgå att, med ordentligt arbete, blifva en sådan: det finns dock en massa gränsfall, hvilka just äro de svåraste att bedöma, och där bör examinatorns möjliga och naturligen i så fall alltid ofrivilliga godtycke begränsas, allra helst om detta kan ske genom att samtidigt bereda lärjungarne möjlighet till självständighet både i studierna och i bestämmandet af dessas mål beträffande betyg. Det kan icke hjälpas, att självständigheten i det stora flertalet fall förkväfvades, när den åsikt blir gällande — med eller utan rätt — att betygen bero helt af examinatorns uppskattning af en persons s. k. snillegåfvor. Betygen äro till för att gifvas och böra ock gifvas

efter bestämda, billiga grunder. Så torde visserligen redan nu i regel ske, men visst är, att icke alltid den allmänna meningen bland dem det gäller varit denna och redan detta är ett ondt, som borde om möjligt förebyggas. En hvar student skall kunna läsa på hvilket betyg han vill utan att därför, åtminstone efter sin egen mening, riskera att nödgas ge sig sken af antingen att äga utmärkt begåfning eller vilja vara påträngande — det senare på den grund, att t. o. m. de högre hufvudbetygen oftast blifvit rena honnörsbetyg. Studenten bör icke vänjas vid de öfverordnades välvilliga honnör såsom målet för sitt arbete, utan vid arbetet såsom en själfständig verksamhet under eget ansvar till ett visst mål och efter eget omdöme äfven i det lilla — med visshet att genom eget arbete städse *kunna* nå detta mål: åtminstone borde endast ett hufvudbetygs s. k. spets (»icke utan beröm» och »med utmärkt beröm» godkänd) vara oberoende af kvantitativa kursskillnader. Därpå skulle han såsom blifvande ämbetsman eller domare blott hafva den största vinst, men än större vore den vinst, landet i sin helhet och rättssäkerheten i landet därpå komme att draga.

Den danske Husmand.

Af

Henrik Pedersen.

I.

Ved Ordet Husmand forstås i Danmark først og fremmest den mindre Jordbruger, Jordbrugeren, der i Landets gode Egne sidder med en Lod paa 2—3 ha., i daarlige Egne maaske med det dobbelte eller endnu mere. Han har i Almindelighed 2—4 Kør, holder nogle Svin og Høns og er med i Andelsbevægelsen. Arbejdet i den egne Bedrift lægger Beslag paa hele hans Tid, eller i alt Fald største Delen deraf; kun undtagelsesvis gaar han paa Arbejde hos andre. Dette er i de groveste Træk den typiske danske *Husmand*, den landbrugende Husmand. Husmændene danner ikke nogen skarp afgrænset social Klasse. Gennem umærkelige Overgange glider Husmandsstanden opad over i *Gaardmandsklassen*, der repræsenterer den middelstore Bedrift i det danske Landbrug. Nedad finder vi lige saa lidt nogen skarp Grænse mellem Husmanden og *Landarbejderen*, der maaske og maaske ikke ejer det Hus, hvori han bor, og som i alt Fald ikke har saa megen Jord, at den er tilstrækkelig til hans Underhold, og derfor er henvist til at leve af Arbejdet for andre: *Godsejeren*, eller dennes Forpagter, og Gaardmanden. Heller ikke kan Husmanden skarpt sondres fra de mindre Haandværkere, der i ikke ringe Tal bor omkring i de danske Landsbyer. Smeden t. Ex., som ved Siden af sit Haandværk har nogle Agre Jord, holder en eller et Par Kør, er en typisk Skikkelse i den danske Landsby;

han er paa en Gang Haandværker og Jordbruger, og i mange Tilfælde vilde det volde os Vanskelighed at afgøre, til hvilket Erhverv, vi nærmest maatte henregne ham. Umuligheden af nogenlunde skarpt at afgrænse den jordbrugende Husmand, opad fra Gaardmanden, nedad fra Landarbejderen, og, om man vil, til Siden fra den mindre Landsbyhaandværker, gør det forstaaeligt, at man ofte ser ikke saa lidt afvigende Opgivelser for Antallet af Husmænd i egentlig Forstand, det vil altsaa sige: *den mindre Jordbruger, der overvejende lever af Arbejdet i sin egen Bedrift*. Endnu maa vi blandt dem, der ved deres Arbejde er knyttet til Landbruget, nævne *Tyendet*, Tjenestekarlen og Tjenstepigen. De fæstes i Almindelighed halv- eller helaarsvis, faar Kost og Logi, hvor de tjener, og en fast Løn.

Et Par Tal fra Folketællingen 1901 vil give nogen Forestilling om Antallet af Personer hørende til de forskellige ovennævnte Grupper af den *direkte* til Landbruget knyttede Del af vort Lands Befolkning. Af Danmarks henved 2.5 Mill. Indbyggere omfatter Jordbruget mindst 40 % — ca. 926.000 Personer, der fordelte sig saaledes:

Godsejere	20.000	Personer
Gaardmænd	309.000	—
Husmænd	328.000	—
Landarbejdere	115.000	—
Tyende	154.000	—

I dette Tal for Husmænd indgaar ikke, eller i alt Fald ikke i nævneværdigt Omfang, de oven for omtalte Landsbyhaandværkere med lidt Jord, idet de er henførte under Erhverv som Haandværk og Industri. Derimod omfatter Tallet 328.000 foruden Husmænd i snævrere Forstand tillige Boelsmænd. Ordet Boel, der i Middelalderen var Betegnelsen for »Jorder af den Størrelse og Godhed, at de kunde underholde en Familie paa Frimandsvis», er i Tidernes Løb undergaaet en Betydningsforskydning: »Boelsted» betegner Ejendomme, der danner Overgangen mellem Huse og Gaarde, og Boelsmand er den nogenlunde ubestemte Betegnelse for den større Husmand.

I den officielle danske Statistik over Antallet af selvstændige Ejendomme faar vi nogle Oplysninger, der paa anden Maade giver

os noget Indblik i den sociale Lagdeling paa Landet. Ejendommenes Størrelse angives i dansk Statistik ikke efter det Areal, der hører til dem, men efter det »Hartkorn», der hviler paa dem. Hartkornet er en Værdienhed, der lige fra 1660 indtil nu, ved Gennemførelse af den ny Lov om »Ejendomsskyld», har dannet Grundlaget for vor Jordbeskatning. En Ejendoms Hartkorn retter sig ikke alene efter Jordens Størrelse, men ogsaa efter dens Godhed, dens Evne til at give Udbytte. Det Antal ha., der maa regnes paa »en Tønde Hartkorn» er derfor meget forskelligt i Landets forskellige Egne — fra 5 til ca 25, naar vi regner med Gennemsnittet for de større administrative Enheder: Amterne. Ved større Gaarde forstaas Gaarde paa 12 Tønder Hartkorn og derover. Bøndergaarde regnes at omfatte Ejendomme fra 1 til 12 Tdr Hrk. Huse med Jord gaar til 1 Td. Hrk., og endelig er der Huse uden Jord. I 1895 var Forholdet følgende:

2.100 større Gaarde	med	58.000	Tdr	Hartkorn
73.200 Bøndergaarde	—	271.000	—	—
161.500 Huse med Jord	—	41.000	—	—
34.000 Huse uden Jord	—	—	—	—
<hr/>				
270.800 Ejendomme	med	370.000	Tdr	Hartkorn.

Denne lille Tabel viser, i hvilken Grad Danmarks Jord ligger under den middelstore Bedrift. Bøndergaardene, noget over $\frac{1}{4}$ af Ejendommene, omfatter henved $\frac{3}{4}$ af Landets Hartkorn og, maa vi antage, en nogenlunde tilsvarende Del af Landets dyrkede Jord. Antallet af Huse med Jord, 161.500, svarer ikke tilnærmelsesvis til Antallet af Smaabrug, Husmandsbrug i den Betydning, hvori dette Ord maa tages i denne Sammenhæng. Det omfatter t. Ex. mange Huse i de mere eller mindre bymæssige Bebyggelser, der i Løbet af den sidste Menneskealder eller saa er voxede op omkring vore Jernbaners Landstationer. For at komme til Antallet af Husmandsbedrifter maa de 161.500 reduceres betydeligt. En Vejledning hertil har man i Statistisk Bureaus Undersøgelse af Kreaturholdet i Danmark 1898. Antallet af Besætninger paa 1 til 4 Kør kan med et rundt Tal anslaaes til 100.000, og dette maa temmelig nær være det Tal, der i denne Sammenhæng interesserer os, i det der til en

hver af disse mindre Besætninger maa være en Smaabedrift, hvortil den er knyttet.

Under de Produktionsforhold, hvorunder det danske Landbrug for Tiden arbejder, knytter Hovedinteressen ved vor Kreaturbestand sig særlig til Malkekøerne, Svinene og Hønsene, der yder de Varer, som danner Grundlaget for vort Landbrugs Økonomi og Export. Det har derfor en betydelig Interesse at se, hvorledes netop disse Dyrs absolute og relative Fordeling er inden for de forskellige Grupper af Ejendomme: de større Gaarde, Bøndergaarde og Huse med Jord. Det er disse Tal, der er fremstillede i nedenstående Oversigt:

Ejendommens Størrelse	Malkekør		Svin		Høns	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
12 Tdr. Hrk. og derover	129.000	13	113.000	10	289.000	4
1—12 Tdr. Hrk.	665.000	64	718.000	64	3.956.000	51
under 1 Td. Hrk.	241.000	23	286.000	26	3.521.000	45
Tilsammen	1.035.000	100	1.117.000	100	7.766.000	100

Tallene over Kreaturenes Fordeling viser os fra en ny Side det samme som før Oversigten over Ejendommene: det er Bøndergaarden, den middelstore Bedrift, der er den helt dominerende; men det er alligevel en betydningsfuld Oplysning, at $\frac{1}{4}$ af vore Malkekør og Svin, 45 % af vore Høns findes paa det lille Jordbrug, og at vi inden for dette træffer en langt større Del af vor Kreaturbestand end paa de større eller store Bedrifter. Det er klart nok, at enten vi ser paa Menneskene, ser, hvor stor en Del af vort Lands Befolkning, Husmandsstanden omfatter, eller vi ser paa Ejendommens Gruppering efter Størrelse og de vigtigste Husdyrs Fordeling i Forhold dertil — enten vi ser socialt eller økonomisk, er det indlysende, at Husmandsklassen indtager en betydningsfuld Plads i vort Samfund. Og vi maa tilføje: ikke blot socialt og økonomisk, men ogsaa politisk; ti det siger sig selv, at i et Land med nogenlunde frie Institutioner, der vil en Samfundsklasse som vore danske Husmænd allerede i Kraft af Tallets Magt være en politisk Faktor, der maa regnes med.

II.

Et kort *historisk Tilbageblik* vil overbevise os om, at saadan har det ikke al Tid været. Det tør anses som et sikret Resultat af vore nyere Undersøgelser paa disse Omraader, at under *l'ancien régime*, før den store Bondefrigørelse i Slutningen af det 18de Aarhundrede, var Husmandsstanden faatallig og, det er den almindelige Mening, økonomisk relativt — der bør lægges Eftertryk paa Ordet relativ —, det vil sige i Sammenligning med Gaardmandsstanden, velstillet. Husmanden var som Gaardmanden stavnsbunden, men var mindre end denne trykket af Hoveriet, Arbejdet paa de store Herregaardsmarker. De store-Landboreformer betød ikke blot en Forbedring i Bondens personlige Retsstilling, de betød tillige en Opløsning af hele det gamle Gods- og Fællesskabssystem. Men der er et betydningsfuldt Punkt, som ikke maa overses: som KNAPP for Preussens Vedkommende viste, at Sprængningen af det gamle Landbosystem gik Haand i Haand med Opkomsten af en talrig og slet stillet Landarbejderklasse, saaledes paaviste FALBE-HANSEN for Danmarks Vedkommende et noget tilsvarende Træk. Afløsningen af Hoveriet i Forbindelse med Indførelsen af en intensivere Drift paa et Tidspunkt, hvor de fleste af Nutidens arbejdsbesparende Maskiner var lidet anvendte, lidet udviklede eller helt ukendte, medførte en stærkt forøget Efterspørgsel efter Arbejde, der tilfredsstilledes ved en mærkelig og forholdsvis pludselig Befolkningsforøgelse. Samtidig med at Gaardmandsklassen frigjordes, socialt, retsligt og økonomisk — men ikke politisk — løftedes et Trin op, skød der sig nu nedenunder et helt nyt bredt Befolkningslag frem: den moderne Tids Husmands- og Landarbejderklasse. Det attende Aarhundredes store sociale Problem i Danmark, som i saa mange andre af Europas Lande, var først og fremmest bestemt ved de fortvivlede Tilstande, hvorunder den Tids talrigste Samfundsklasse levede, og Tidens ledende Mænd her hjemme paa det sociale og politiske Omraade løste det med det lykkelige Udfald, der sjældent eller aldrig er et Resultat af Held alene, men af Held i Forbindelse med omskuende Klogskab. Man kan sige, at siden den Tid har Retningslinjen for den danske Bondestands, Gaardmandsstands, Udvikling næsten bestandig vist fremad og opad — lige til dette

Øjeblik, hvor en Mand af dens egen Midte sidder i Kongens Raad som Landbrugsminister.

Noget anderledes og mere kroget kom Livet til at forme sig for den ny Husmands- og Landarbejderklasse. De Forhold, hvorunder den i den følgende Tid kom til at leve, frembød alvorlige Skyggesider.

Der var selve Beliggenheden af de mange ny Huse, som voxede op. Skønt de allerfleste af disses Beboere helt eller delvis var henviste til Arbejde paa Bøndergaardene eller de større Gaarde, blev Husene ofte lagt ved Landsbyernes gamle Udmarker eller gamle fælles Græsgange, Overdrev, hvis Opdyrkning efter Udskiftningen og Landboreformerne gik fremad med raske Skridt. Den simple Grund var, at de, der afhændede Jorden, helst vilde sælge eller overdrage til Brug saadanne Lodder og Agre, som var længst bortliggende. For Husmændene og Landarbejderne medførte dette en dobbelt Ulæmpe: de fik langt at gaa til deres Arbejdspladser, og for saa vidt de havde Jord, hørte denne i Almindelighed til Landsbyernes mindre gode. Man kan til Dels spore Virkningerne heraf den Dag i Dag, idet det har vist sig, at der gaar noget mere Jord paa en Tønde Hartkorn under de smaa Landbrug end paa de middelstore, og man kan med nogen Ret paastaa, at Husmands-lodderne gennemgaaende hører til den mindre gode af Landets dyrkede Jord. Naar denne Jord ikke blot er bragt under Kultur, men i betydeligt Omfang er Genstand for intensiv Drift, saa er det en Fortjenste af hele vort Samfund, Husmandsklassen derved har indlagt sig, og som vi gjerne uden alt for mange Forbehold skulde indrømme den.

Der var dernæst den Besiddelsesret, hvormed mange af dette ny opvoksende Samfundslag besad deres Huse og Smaaejendomme. Der foregik her en Udvikling, som var modsat Gaardmandsstandens. Ti medens Bestræbelserne for dens Vedkommende med Held gik ud paa at afløse det gamle Fæste- og Afhængighedsforhold, indføre Selvejet og afskaffe Hoveriet, og medens Lovgivningen, for saa vidt Fæsteforholdet bestod, traf detaillerede Bestemmelser til at sikre Jordens Brugere mod dens Ejere, de store Godsbesiddere — saa lod den meget for ubekymret Udviklingen gaa sin Gang for Husmændene. Ved Siden af Selvejet udviklede der sig her en Praxis,

der bestod i at give Huse, ogsaa Huse med Jord, i Brug paa kort Tid, med kort Opsigelsesfrist og med Forpligtelsen at yde Arbejde som Vederlag. Dette forøgede i høj Grad Beboernes Afhængighed, og i de Tilfælde, hvor der laa Jord til et saadant Hus, blev den slet dreven; ti Mennesker nedlægger ikke i større Omfang Arbejde og Kapital i en Jord, naar Besiddelsesretten er en saadan, at den gør Haabet om at høste et større Udbytte i Fremtiden usikkert eller usandsynligt.

Fremdeles maatte det lille Landbrug, Husmandsbruget, lide under Afhængigheden af det større. Dels derved, at Husmands-lodderne som Regel var for smaa til at ernære en Familie. Selv naar der ikke var nogen kontraktmæssig Forpligtelse til at arbejde for nogen bestemt, krævede alligevel Nødvendigheden, at der maatte arbejdes for andre. Den egne lille Bedrift blev forsømt, og det var vanskeligt at faa udført det Arbejde, der skulde gøres, netop paa det rette Tidspunkt. Men ogsaa paa anden Maade og med akkurat samme Virkning var Husmanden med nogen Jord afhængig af det større Landbrug: han manglede den nødvendige Trækraft — et Forhold der endnu den Dag i Dag er Genstand for levende og ivrig Diskussion blandt de danske Husmænd.

En Oversigt over den danske Husmands Stilling i første Halvdel af det 19de Aarhundrede vilde mangle et betydningsfuldt Træk, dersom man undlod at omtale den Revselsesret, en Ret til at øve Hustugt, som faktisk praktiseredes, selv om det nu vilde være forbunden med nogen Vanskelighed at danne sig en bestemt Forestilling om, i hvor stor Udstrækning den er bleven anvendt i det daglige Liv. Da der her er noget af en historisk Forbindelse med et Punkt paa den nu rejste Husmandsbevægelses Program, er der nogen Anledning til at referere de Hovedtræk, der i denne Sammenhæng har nogen Interesse. Ved det gamle Landbosystem, saaledes som det gennem nogle Aarhundreder havde udviklet sig her i Danmark, var Hoveriet en af de mest i Øjne faldende Skyggesider. Bondens Pligt til at ofre en stor Del af sin Tid med at arbejde for Godsherren var en Del af den Afgift, han havde at svare som Vederlag for Brugen af den Jord, han havde i Fæste. Godsherren kunde ikke blot forlange denne Arbejdsydelse, men han havde ogsaa en noget ubestemt Ret til at revse, straffe, Bonden

under Udførelsen af Arbejdet, hvis han ikke viste passende Flid og Høflighed. Denne Herremændenes Revselsesret blev for Gaardmændenes Vedkommende ophævet ved en Forordning i 1791 som stridende mod den Agtelse, der skyldtes Husfædre og Husmødre. Men den blev faktisk bestaaende for Husmændene (og Tyende), og disse kom til at lide under meget af det Tryk og den Nedværdigelse, der netop var fjærnet fra Gaardmandsklassen. Den store Reform, Stavnsbaandets Ophævelse, i 1788 omfattede ganske vist Husmænd saa vel som Gaardmænd; men Revselsesrettens Bevarelse overfor Husmanden satte et Skæl og var en Hindring for ham for at vinde frem til større Selvagtelse og mere almindelig social Anseelse.

Om Husmændenes politiske Stilling er der ikke meget at berette. Danmark levede endnu under Enevælden, og ved det Tilløb til en noget friere Form i det offentlige Liv, der betegnedes ved Indførelsen af de raadgivende Provinsialstænder i 1834, var ikke blot Husmænd og Landarbejdere udelukkede fra enhver Deltagelse, men ogsaa de mindre Gaardmænd. Noget lignende gjaldt ved en vigtig Lov i 1841 om Styrelsen af vore Sogne- og Amtskommuner, dog følte Udelukkelsen her som mere rettet mod Husmændene og Landarbejderne, fordi Grænsen for Valgretten sattes ved en Tønde Hartkorn — som vi har set: netop den Grænse, der i Danmark plejer at drages som Skæl mellem Husmandsbruget og Bondegaarden.

Politisk umyndig, socialt lidet anset, økonomisk afhængig af det større Jordbrug, det var i Hovedtrækkene Husmandsstandens Stilling i den første Halvdel af det 19de Aarhundrede.

1840erne danne et betydningsfuldt Vendepunkt for det politiske Liv i Danmark. Forskellige liberale Bevægelser, oprindelig spredte i deres Udgangspunkt, føres efterhaanden sammen, samles efterhaanden med klarere Bevidsthed om et fælles Maal og til fælles Angreb paa det Styrelsessæt, der havde raadet siden 1660. Begivenhedernes Gang førte det med sig, at Gaardmænd og Husmænd i denne Bevægelse kom til at staa Side om Side i Følelsen af, at de paa vigtige Punkter blev behandlet paa samme Maade og derfor, i det mindste et Stykke Vej, havde sammenfaldende Interesser. Provinsialstænderne var ganske vist kun en raadgivende, ikke en

lovgivende Forsamling, men alligevel havde de Betydning ved den Diskussion, der i dem fandt Sted ikke blot om politiske, men ogsaa om sociale Tilstande. Husmandsklassens Stilling var netop et hyppigt tilbagevendende Emne. Dette, at Gaardmænd og Husmænd under Trykket ovenfra førtes sammen til fælles Aktion, blev af saa vidtrækkende Betydning, at de Virkninger, det affødte, de praktiske Resultater, det medførte for Husmandsklassen, danner et vigtigt Mærkepunkt i dens Historie: ved Grundloven 1849 gennemførtes den almindelige Valgret, Husmanden lukkedes den Gang ikke ude. Og den store Husmandslov fra 1848 indeholdt saa vigtige Bestemmelser som disse, at det ved fremtidig Overdragelse af Huse var forbudt disses Ejere at betinge sig Arbejde som Vederlag, og at det »skal ej være Ejeren eller Husbonden tilladt, under Udførelsen af det af hans Hus eller Bolig betingede Dagarbejde at anvende Hustugt mod nogen Husmand eller Inderste eller mod disses Hustruer». Et Par Aar senere blev der truffet Bestemmelser angaaende det allerede bestaaende Pligtarbejdes Afløsning. »Husmandshoveriets» Afskaffelse og Ophævelsen af den Revselsesret, der over 50 Aar tidligere var frataget Godsejerne overfor Gaardmanden, den ved Grundloven givne Ret til Deltagelse i det offentlige Liv, det var de vigtigste Følger, den politiske og liberale Bevægelse herbjemme i 40erne medførte for Husmandsklassen. Senere Reforme i vor Kommunalforfatning har ophævet den tidligere Tids Census og givet Husmænd og Landarbejdere en stærk begrænset Indflydelse indenfor det lokale Selvstyre. Ved den af det nuværende liberale Ministerium gennemførte Lov om »Menighedsraad», hvis Tanke det er at give Menighederne nogen Deltagelse i Ledelse af de kirkelige Anliggender for derigennem at vække større Interesse for dem hos Folket, er den almindelige Valgret gennemført uden sociale eller økonomiske Hensyn, og i denne Tid behandles paa Rigsdagen et Forslag til vidtrækkende Reform af hele vor Kommunalforfatning, som, hvis den blev gennemført nogenlunde i den af Folketinget vedtagne Skikkelse, vilde betyde Husmandens, Landarbejderens og Tyendets fulde kommunalpolitiske Ligestillelse med de andre Samfundslag inden for vor Landbefolkning.

III.

Politisk og socialt, jeg tænker derved paa den Anseelse, Husmandsstanden nyder i det almindelige Omdømme, er der da foregaaet saadanne Forandringer, om hvilke alle vil indrømme, at de er vigtige, og som de fleste, og da navnlig de, der maaler Forhold og Institutioner med en liberal Maalestok, ogsaa vil kalde Fremskridt.

Og nu økonomisk? Der er i det foregaaende uden nærmere Forbehold talt om Husmænd og Landarbejdere, fordi de skitserede Træk i Udviklingen var saa nogenlunde fælles. Noget anderledes stiller det sig, naar vi mere specielt betragter Udviklingens økonomiske Gang. Her er der Grund til at holde dem ude fra hinanden Landarbejderen uden Jord eller med ubetydelig Jord, levende af Arbejdet for andre, og Husmanden med saa megen Jord, at han helt eller overvejende lever af sin egen lille Bedrift. Følgende Exempel vil kunne tjene som Paradigma: Ejendommen har 2 ha. god Jord og 1½ ha. daarlig Jord. Paa den holdes der 3 Køer, som har givet, i Løbet af et Aar, 19000 Pund Mælk (1 Pund = 500 gr.); deraf er solgt 17.500 Pund til Mejeriet for 669 Kr, og i Hjemmet er brugt 1500 Pund. Der er solgt 6 Svin til 275 Kr. og forbrugt et. 45 Høns har lagt c 4500 Eg, hvoraf 1200 er forbrugt i Hjemmet og Resten solgt til 172 Kr. Det er en Bedrift som denne, vi nærmest tænker paa ved et dansk Husmandsbrug. I en saadan lille Bedrift genspejler sig i overmaade formindsket Maalestok det karakteristiske ved det nuværende danske Landbrug: Mælken, Flæsket og Æggene, mens Kornet indgaar i Produktionen som et Slags Raastof, og, for saa vidt det ikke avles paa Ejendommen selv i tilstrækkelige Mængde, suppleres ved Indkøb ude fra. Denne Driftsmaade indeholder den simple Forklaring af den ejendommelige Stilling, danske Landmænd, Gaardmænd og Husmænd, men ikke, eller i alt Fald i ringere Grad de større Jordbrugere, indtager over for Toldspørgsmaalet, den afgjort afvisende Holdning over for ethvert Forsøg paa at indføre Beskyttelsessystemet for Landbruget.

Der er næppe nogen, som vil nægte, at det lille Landbrug i Danmark langt ned i det 19de Aarhundrede i Almindelighed stod

tilbage for den middelstore og store Bedrift. Men det er ligesaa sikkert, at Dommen over dette Forhold i Nutiden, i dette Øjeblik, vilde lyde enten helt modsat eller i alt Fald blive betydelig modificeret. Dels gennem Iagttagelser af det praktiske Liv, gennem specielle Undersøgelser og den officielle Statistiks Resultater, er den almindelige Mening undergaaet en Forandring i den Retning, at Husmandsbedriften i en betydelig Grad er vundet frem i Forhold til de større Ejendomme. Dens stigende Betydning for vort Samfund er givet, ikke blot ved Fremgangen i Antallet, men ogsaa derved, at den Rolle, den spiller i Landets Produktion, er relativt stor — det vil sige: stor i Forhold til den Del af Landets Jord, som drives under disse smaa Jordbrug. Det er et gennemgaaende Træk, at der paa de smaa Brug i Danmark findes en forholdsvis meget intensiv Besætning, langt større end paa Middelbedriften og Storbedriften, og hvad Arealets Benyttelse angaar, saa tyder Rodfrugtaavlens store Udstrækning, de relativt smaa Brakarealer og adskilligt andet hen paa, at Jorden ikke vanrøgttes, men er under intensiv Kultur. At Bruttoudbyttet er større paa de smaa Brug, er en Mening, der vist i Almindelighed ikke vil blive modsagt. Vore hjemlige Modstandere af »*la petite culture*» drager mindre dette i Tvivl, men de paastaar, at Forholdet er at andet eller et helt modsat, hvis man ser hen til Nettoudbyttet. De siger, at der nok er et stort Udbytte, men at dette naas ved et mere end forholdsvis forceret Arbejde, og at hvis vi maaler Produktionsudbyttet f. Ex. i Forhold til »Arbejdstimer», saa er det det lille Landbrug, der kommer nederst paa Skalaen. I en Diskussion i det danske Studentsamfund om Husmandsbevægelsen blev den anførte Betragtning gjort gældende fra socialdemokratisk Side mod en af den ny Bevægelses Ledere, Husmanden CARL HANSEN. Svaret var, at det ikke var usandsynligt, at Socialdemokraterne havde Ret, at Husmændene ikke saa udelukkende økonomisk paa Forholdet, men lagde en stor Vægt paa den »personlige Værdi», der ligger i dette at arbejde selvstændigt og uafhængigt i sin egen Bedrift, selv om den kun er lille. — Det bør tilføjes, at det anførte kritiske Syn paa Husmandsbedriften ikke har været til Hinder for, at det danske Socialdemokratis ledende Mænd i den praktiske Politik har ment at burde støtte Smaa-brugsbevægelsen her hjemme.

Altsaa: den Opfattelse er bleven mere almindelig, *at den Jord, der drives af Husmandsstanden i Danmark, ikke forsømmes eller vanrøgtes, men gennemgaaende er i flittige og gode Hænder.* Dette er en af de Grundbetragtninger, der ligger bag vore nyere Bestræbelser for at fremme og støtte Husmandsbruget.

Om man vilde spørge om Aarsagen eller Aarsagerne til dette Fremskridt i den nyeste Tid, saa maatte man som Svar pege hen paa forskellige Momenter: vore Folkehøjskoler og Landbrugsskoler, vor Andelsbevægelse, de to Ting, hvoraf vi her i Danmark plejer at være stolte. Vi maatte ogsaa nævne Forhold som vor Toldpolitik og den politiske Strid, der førtes herhjemme i det meste af en Menneskealder, og som igen, ligesom i 40erne, medførte, at Gaardmænd og Husmænd førtes nærmere sammen til Fællesskab i Politik paa et Tidspunkt, hvor Landbruget befandt sig i en Krise og foretog den mærkelige Forandring i Produktionsretningen, der er et saa fremtrædende Træk i dets Udvikling i de sidste 25 Aar. Det var fra Gaardmandsstanden Initiativet toges til vore storartede Andelsorganisationer, og det skyldes for en væsentlig Del den politiske Strid, at Husmændene paa et kritisk Tidspunkt i vort økonomiske Liv af Gaardmændene droges med ind i den Andelsbevægelse, der blev det danske Landbrugs Redningsplanke og Løftestang.

Disse Begivenheder berørte imidlertid ikke paa den Maade Landarbejderne direkte. Det kan nok siges, at ogsaa de er bedre stillede nu end f. Ex. i Tiden omkring 1870. Arbejdslønnen i Landbruget viser ganske vist en opad gaaende Tendens. Men der er ingen Grund til at lægge Skjul paa, at Landarbejderen hører til den slettest stillede Del af Danmarks Befolkning. RUBIN og WESTERGAARD viste ved deres Undersøgelser — de ligger nu snart 20 Aar tilbage i Tiden — over den danske Landbefolknings Dødelighed, at medens Dødelighedsforholdene for Gaardmænd og Husmænd med Jord ikke frembød væsentlige Forskelligheder, saa maatte man af Erfaringerne for de jordløse Husmænds Vedkommende drage den Slutning, at disse levede under uheldigere Forhold, og Undersøgelsen endte med at fastslaa det triste Resultat, at ikke mindre end en Fjerdedel af Husmændene uden Jord døde under Fattigvæsenet. Med Hensyn til det sidste Punkt kan vi maaske finde nogen Beroligelse

i Tanken om den Ordning af Alderdomsunderstøttelsen, som siden er bleven gennemført, men det vilde være interessant at se, i hvilket Omfang en fornyet Undersøgelse vilde ændre det første Resultat. Ogsaa andre Forhold som Forbrydelser og visse Ulykkestilfælde giver os undertiden Indblik, der i det mindste uvilkaarligt bringer os til at drage den Slutning, at Landarbejderklassen i Danmark lever under Forhold, der ikke er smigrende for vor Kultur. At raade nogen Bod paa disse Misforhold, at forbedre Landarbejdernes *Stilling*, dette er en anden af de Tanker, som ligge bag Bestræbelserne for at støtte og udvikle det lille Husmandsbrug.

Dog, disse Betragtninger vilde under alle Omstændigheder lide under den Mangel at være ufuldstændige, dersom ikke endnu et Forhold blev omtalt. Ogsaa her i Danmark klages der almindelig over manglende Arbejdskraft i Landbruget. De mest i Øjne faldende Aarsager til denne Arbejdsmangel ligger i Bortvandring til Byerne og i Udvandringen til fremmede Verdensdele. Og samtidig er der langsomt foregaaet en anden Udvikling: det er den stigende Grad, hvori de Husmænd, der stod paa Grænsen af at være selvstændige, har Arbejdet sig op til fuld Selvstændighed; eller de, der sad med de mindre Lodder, har fundet det formaalstjenligt at ofre en større Del af deres Tid paa at arbejde deres lille Bedrift op, saa den, selv om den ikke kan gøre Arbejdet for andre overflødig, dog kan skænke dem en større Del af deres Underhold. Disse to Bevægelser, den, som foregaar i det klare Dagslys for vore Øjne, og den, der foregaar saa at sige i det ubevidste, Bortvandringen inden for Landarbejder- og Tyendeklassen og Opdriften i Husmandsklassen har medført adskillige Ulæmpen, navnlig for den store Bedrift. Et Moment er traadt til, som gør, at Spørgsmaalet har antaget en endnu mere sammensat og forviklet Karakter. Det er den stadig skarpere udprægede Periodicitet i Arbejdet inden for det store Landbrug, dette, at selve Arbejdet under Indflydelse af hele den moderne tekniske Udvikling mere antager Karakteren af Saisonarbejde. Det store Landbrug kræver en betydelig Arbejdskraft, men den fordeler sig efterhaanden mere ulige gennem Aaret; det fordrer som Existensbetingelse, at der er til Stede en Arbejdskraft, som er periodisk disponibel paa samme Maade som Trangen til den selv er periodisk tilbagevendende; med andre Ord: *det større*

og navnlig det store Landbrugs Interesser og Krav, det er den tredje Faktor, vi har at regne med ved Husmandsspørgsmaalets Ordning. Det er ikke muligt at finde et klarere Udtryk for den Interessekonflikt, det paa dette Punkt drejer sig om, end i følgende Udtalelse af en Repræsentant for det store Landbrug i Landstinget ved Slutningsbehandlingen af Loven om Jord til Landarbejdere i 1899: »Det er meget muligt, at Ministeren faar Ret — i at Loven vil skabe mange lykkelige Hjem —, men dette har aldeles ikke været Hensigten med denne Lov at skabe lykkelige og selvstændige Hjem. Den oprindelige Tanke ved Lovens Fremkomst var den, at skabe en forøget og dygtig Arbejdskraft paa Landet. Tværtimod, vi har snarere Udsigt til at miste den, ti alle de, der ville faa disse lykkelige Hjem, forlader Landbrugsarbejdet, det vil sige som Arbejdere for andre.»

IV.

Bestræbelserne for at fremhjælpe det danske Husmandsbrug tager Sigte i forskellig Retning. De gaar ud paa personlig at dygtiggøre Husmanden, skaffe ham billige faste Laan, at bevare de bestaaende Husmandsbrug mod Nedlæggelse, at forbedre den Ret, hvormed Husmanden i visse Tilfælde besidder sin Jord og endelig paa at oprette ny Husmandsbrug.

Med Hensyn til Bestræbelserne for personlig at dygtiggøre Husmanden, da kan man nævne de ret betydelige Beløb, der paa de aarlige Finanslove bevilges til trængende Elever paa Folkehøjskoler og Landbrugsskoler. De har gjort det mulig for Børn af Husmænd i langt større Udstrækning end tidligere at besøge disse Skoler. Her maa fremdeles nævnes Understøttelsen til Oprettelse af Landbrugskursus for Husmænd og Systemet med Præmier for vel dyrkede Husmandslokker. Fremdeles er der de saakaldte Fællesrejser for Husmænd, et Led i disse Bestræbelser, som synes at vinde betydelig Tilslutning. De bestaar i, at Husmænd i Selskaber og under Vejledning berejser en eller anden Del af Landet for gennem personlig Iagttagelse at gøre sig bekendt med veldrevne Husmandsbrug og derigennem modtage Belæring og Initiativ. Rejserne, der naturligvis finde Sted i Sommertiden, afsluttes i Almindelighed med et Møde og en selskabelig Sammenkomst paa en Folkehøjskole

eller Landbrugsskole. Til Præmier og Rejseunderstøttelser yder Staten i indeværende Finansaar mellem 80 og 90.000 Kroner. Endelig maa i denne Sammenhæng nævnes den i Aar af Forstander NIELSEN-KLODSKOV oprettede Kærhave Husmandsskole ved Ringsted. — Adgang til faste Laan paa billige Vilkaar har man søgt at sikre Husmændene ved Oprettelsen af Husmandskreditforeninger i 1880 og senere ved en Tillægslov i 1882. Principet for disse Kreditforeninger er det almindelige, det solidariske Ansvar. Men de nyder visse Begunstigelser, særlig maa nævnes Statens Garanti for 4 % Rente af Obligationerne. — Om bestaaende Husmandsbrugs Bevarelse og Forbedring i Husmænds Besiddelsesret i visse Tilfælde indeholdes der en Del Bestemmelser i Lov angaaende Fæste, Leje og Tjenestehuse af 23. Maj 1902. De allerfleste Husmænd i Danmark er Selvejere, men der findes dog ogsaa en Del Fæste- og Lejehuse, hvis Besiddere ikke nød den Beskyttelse, som dansk Landbolovgivning i Almindelighed sikrer Fæstere. Allerede saa tidligt som 1787 blev der truffet Bestemmelser; der sikrede Fæstegaardmænd en vis Ret til Erstatning for udførte Forbedringer. I 1861 blev hele dette Spørgsmaal udførlig ordnet. Men Bestemmelserne gjaldte kun Gaarde ikke Huse. Den ny Lov gaar nu ud paa under nærmere bestemte Betingelser, at sikre den Husmand (eller ved Dødsfald hans Arvinger), der bruger anden Mands Jord, Erstatning for saadanne Forbedringer, som han har udført paa Jord eller Bygninger. Tanken er den helt retfærdige at sikre Retten til Udbyttet af Arbejde og Kapital, saa Brugeren med større Tryghed kan drive sin Jord op. Derimod indfører Loven ikke for disse Huses Vedkommende Fæstetvang, det vil sige Forpligtelse for Ejeren af en Fæstegaard til at overdrage den i Brug for Fæsterens og Enkes Livstid.

Mere Opmærksomhed har »Lov om Tilvejebringelse af Jordlodder til Landarbejdere» (24 Marts 1899) vakt. Dens Forhistorie er i Korthed denne: i Begyndelsen af 1890 var der gentagne Gange indbragt private Lovforlag, der under forskellige Former og i meget forskellig Udstrækning tilsigtede en Løsning af den Opgave at skaffe Jord til Landarbejdere — men uden positivt Resultat. Dette gav Anledning til, at der i Henhold til Lov af 13 April 1894 blev nedsat en *Landbokommission* bestaaende af 22 Medlemmer med den Opgave at forberede en Revision af Lovgivningen angaa-

ende Landejendommens Udstykning og Sammenlægning samt udarbejde en Plan, hvorefter der paa gunstige Vilkaar kan tilvebringes Jordlodder til Landarbejdere. Tanken med en saadan Lov angives til være denne: »at fremskaffe bedre Samfundsforhold paa Landet derved, at der gives ubemidlede Arbejdere — Tyender og Daglejere — Udsigt til ved Sparsommelighed og Dygtighed at kunne i en passende Alder erhverve sig bedre Livsvilkaar med den større Selvstændighed, som følger af Besiddelsen af en Jordlod, samtidig med at den Arbejdskraft, som haves tilovers fra deres egen Bedrift, kan komme andre Landbrug til Gode paa de Tider af Aaret, hvor der for disse er Trang til større Arbejdskraft end der haves til Stadighed.»

Resultatet var først Loven om Udstykning og Sammenlægning af 11 Maj 1897. Først under 24 Marts 1899 kom Loven angaaende Jordlodder til Landarbejdere, hvis Hovedindhold er følgende:

Der nedsættes for hver Amtsraadskreds en Kommission paa 3 Medlemmer, som i det hele faar med Lovens Gennemførelse i det praktiske Liv at gøre, føre Tilsyn med de i Henhold til Loven oprettede Huse, medvirke ved Tilvejebringelsen af Jordlodderne o. s. v. Ved Landarbejder forstås enhver Mandsperson, der væsentlig ernærer sig ved at udføre almindeligt Landbrugsarbejde for andre mod Vederlag, hvad enten han staar i fast Tjenesteforhold (er Tyende) eller er Daglejer. Adgang til at erhverve Jord er bl. a. betinget af, at vedkommende Landarbejder har Indfødsret, at han er mellem 25 og 50 Aar gammel, ikke ved Dom er fundet skyldig i nogen vanærende Handling, som han ikke har faaet Æresoprejsning for, at han ikke har modtaget Fattighjælp, som ikke er tilbagebetalt eller eftergivet, at han har ernæret sig som Landarbejder i de sidste 5 Aar og kan bevise, at han er i Besiddelse af de Midler, der i Henhold til Loven er nødvendige for at overtage Ejendommen, nemlig en Tiendedel af Laaneværdien. Jordlodden skal være af Størrelse 2—8 Tønder Land (en Tønde = 0.55 hectar). Jorden skaffes til Veje ved frit Køb og Sælg ikke ved Expropriation. Prisen, hvori Jorden med Bygning og Inventar kommer til at staa, maa ikke overstige 4.000 Kr. For det af Statskassen udredede Laan gives der første Prioritet i Ejendommen. Laanet forrentes med 3 % aarlig. Halvdelen henstaar uden Afdrag, indtil den anden

Halvdelen, der forrentes og afdrages med 4 % aarlig, er tilbagebetalt; derefter forrentes og afdrages Restgælden med 3 1/2 % aarlig, hvoraf 3 % er Rente. Laanet indestaar uopsigeligt fra Statens Side, saalænge Ejendommen holdes i forsvarlig Stand, og det er afdragsfrit de første 5 Aar. Til disse Laan kan der af Statskassen udredes et Beløb af indtil 2 Mill. Kroner aarlig i 5 Aar, til hvis Dækning Finansministeren er bemyndiget til at udstede Statsobligation. Besiddelsesretten er Selveje, dog med visse midlertidige Indskrænkninger i Retten til at pantsætte; heller ikke maa Lodden udstykkedes eller sammenlægges med anden Jord uden speciel Tilladelse. Overdragelse kan kun ske til Personer, der opfylder de i Loven fastsatte Betingelser for at besidde saadanne Ejendomme. Ved Dødsfald kan Enken indtræde i den afdødes Forhold til Statskassen.

Loven opfatter sig selv som et Forsøg og bestemmer derfor, at den skal revideres om 5 Aar. Denne Frist udløber i indeværende Rigsdagssamling, og der er derfor et ny Forslag under Behandling. Dette indeholder ikke principielle Forandringer; men Statens Laanegrænse foreslaas forhøjet fra 4.000 Kr. til 5.000 Kr., og det aarlige samlede Beløb fra 2 Mill. Kr. til 2.5 Mill. Kr. — foruden enkelte andre Ændringer.

Vedrørende Lovens Virkninger foreligger der følgende officielle Oplysninger:

I Finansaaret	¹⁹⁰⁰ / ₁₉₀₁	oprettes	209	Huse;	Laanesum	713.770	Kr.
—	¹⁹⁰¹ / ₁₉₀₂	—	247	— ;	—	860.504	—
—	¹⁹⁰² / ₁₉₀₃	—	367	— ;	—	1.278.692	—

Der er da oprettet i alt 823 Huse med en samlet Laaneværdi af c. 2.8 Mill. Kr.; dette er ganske vist langt fra hvad, der i Henhold til Loven kunde været bevilget; men den fulde Indarbejdelse tager Tid. Tallene viser en stigende Tendens, og vil, saa vidt det kan skønnes gaa betydeligt op i det følgende Finansaar.

Til Slutning maa omtales den sidste Tids Bevægelse inden for Husmændenes egen Kreds. Der foregaar i denne Tid et stort Organisationsarbejde i de saakaldte »Husmandsforeninger», lokale Foreninger, der atter samles i mere omfattende Sammenslutninger. Denne Bevægelse, der kun er et Par Aar gammel, følges med betydelig Interesse fra mange Sider. Husmændene vil udforme et

selvstændigt Program og søge at give det Eftertryk netop ved deres Organisation. Den bærende Tanke i Bevægelsen kan samles i det ene Ord: Selvstændighed. De mener, at de længe nok har ladet sig lede, at de nu har høstet Erfaringer nok og er bleven tilstrækkelig oplyste til selv at styre deres egne Anliggender som Klasse betragtet. Derfor forlanger de, at de selv vil administrere de Midler, Staten bevilger dem til Fremme af deres Interesser, og at disse Midler ikke som hidtil kommer til dem gennem de gamle Landboforeninger som Mellemed. De har sat Landarbejderspørgsmaalet paa deres Program og stiller her Fordringer om, at Jordlodderne skal være store nok til, at de fuldt kan underholde en Familie — som det blev vist i det foregaande: et Krav, som Besidderne af de store Bedrifter afgjort vil finde at indeholde en Krænkelse af deres Interesser. De organiserede Husmænd forlanger Grænsen for Statslaanet rykket op til 7.000 Kr. Den Passus i Loven, at enhver »Mandsperson» o. s. v. forlanger de strøget, i det Adgangen til at faa Huse med Statslaan bør staa aaben for Kvinder ogsaa. Visse Bestemmelser i vor Tyendelov, som betegner den sidste Rest af hin Revselsesret, der forlængst er ophævet, først for Gaardmændenes Vedkommende, siden for Husmændenes og Landarbejdernes — forlanger de ophævede som krænkende for dem selv og deres Børn, fordi disse i Almindelighed er henviste til at tilbringe en Del af deres unge Aar som Tyende. De nyorganiserede Husmænd har erklæret deres Foreninger for upolitiske, hvad der har givet de forskellige politiske Partier en Del at tænke over. Husmandsklassen er jo ved det Stemmetal, den raader over, afgjort en politisk Faktor af Vægt. Og saaledes har Tingenes Gang da formet sig, at de danske Husmænd, der ved forrige Aarhundredes Midte var politisk umydige og lidet agtede, de er nu Genstand for smigrende Opmærksomhed fra de forskellige politiske Partiers Side.

København, Januar 1904.

Administrativ praxis.

1. *Innehafvare af tjänst, hvarmed är förbunden bostadsförmån in natura, äger ej tillgodonjuta dyrtidstillägg, äfven om sagda förmån tillkommit genom enskild donation.*

Sedan häradsskrifvaren i Salbergs-Väsby fögderi af Västmanlands län C. G. Arstadius hos Kbfde i nämnda län anhållit om utanordnande af dyrtidstillägg å häradsskrifvarelönen för år 1903, utlät sig Kbfde, genom beslut den 16 juli s. å., att, enär, jämlikt bestämmelsen i nåd. kungörelsen den 10 juni 1903 angående dyrtidstillägg åt en del tjänstemän och betjante, från åtnjutande af sådant tillägg skulle undantagas, bl. a., de tjänstemän och betjante, i hvilkas aflöning inginge bostads- eller boställsförmån in natura, samt häradsskrifvaren Å. vore innehafvare af häradsskrifvarebostället n:r 1 Andersbo i Nora socken, funne Kbfde sig förhindrad att till honom utanordna dyrtidstillägg.

Å. anförde häremot besvär hos Statskontoret, som enligt resolution den 1 okt. 1903 fann besvären ej föranleda ändring i Kbfdes öfverklagade beslut.

Å. fullföljde besvären hos K. M:t, därvid Å. till stöd för sin begäran om dyrtidstillägg bl. a. framhöll, att, då bostället blifvit af enskild man doneradt till innehafvaren af häradsskrifvaretjänsten, någon boställsförmån icke kunde anses ingå i klagandens aflöning, helst K. M:t jämlikt nåd. bref den 24 augusti 1900 förklarar tjänstens innehafvare berättigad att »utan afdrag å honom enligt fastställd lönestat tillkommande lön» fortfarande bibehålla ifrågavarande boställe. Öfver berörda besvär hördes Statskontoret, som uttalade, att, då bostället, hvilket, enligt hvad handlingarna i ärendet utvisade, blifvit såsom häradsskrifvareboställe lagfaret, på grund af den gjorda donationen och jämlikt af K. M:t lämnadt medgifvande inginge i de häradsskrifvaretjänsten åtföljande förmåner och klaganden i egenskap af innehafvare af denna tjänst tillgodonjote bostället, denna boställsförmån måste jämlikt åberopade stadgandet i 1903 års nåd. kungörelse anses utgöra hinder för klaganden att komma i åtnjutande af dyrtidstillägg. En ledamot i Statskontoret (Sylvan) var från detta uttalande skiljaktig och framhöll, att enligt hans tanka donators afsikt aldrig kunde antagas hafva

varit att genom sin donation bereda statsverket någon lindring i utgifterna för uppehållet af häradsskrifvarejänsten inom detta fögderi, att denne fast hellre afsett att genom upplåtande af boställe bereda sina efterträdare i tjänsten en extra förmån, vid sidan om den aflöning, som eljest bestodes åt häradsskrifvare, att meningarna kunde vara delade om lämpligheten af denna och liknande anordningar, men att det i allt fall syntes otvetydigt framgå af de nåd. beslut, hvilka den 3 december 1880 och den 24 augusti 1900 meddelats i fråga om denna boställsförmåns inverkan på de häradsskrifvaren i fögderiet enligt lönestat tillkommande aflöningsförmåner, att K. M:t ansett donators afsikt böra respekteras, samt att, då det sålunda vore på grund af donationsbrevet, som egendomen Andersbo tillkomme häradsskrifvaren såsom boställe, det vore en mindre riktig tolkning af högstberörda nåd. beslut, därest man ville i dem se ett medgifvande för häradsskrifvaren att få bibehållas vid boställsförmånen, då detta beslut väl snarare innebure ett medgifvande åt innehafvaren af denna tjänst att, *oaktadt han innehade boställe, få oafkortadt åtnjuta de i lönestaten uppförda aflöningsförmåner*, hvarför, och då klaganden sålunda syntes hafva billiga och giltiga anspråk på att samma åskådningssätt måtte få göra sig gällande i afseende å dyrtidstillägget, Sylvan hemställde, att K. M:t i anledning af besvären ville förklara meranämnda boställsförmån icke utgöra hinder för klaganden att komma i åtnjutande af dyrtidstillägg såsom häradsskrifvare.

Enligt beslut den 27 november 1903 fann K. M:t emellertid ej skäl att göra ändring i Statskontorets öfverklagade resolution.

G. T.

Innehåll:

- P. Fahlbeck**, Engelsk och svensk parlamentarism.
C. V. L. Charlier, Enmansvalkretsar eller proportionella val?
C. A. Reuterskiöld, Våra domares och ämbetsmäns utbildning.
Henrik Pedersen, Den danske Husmand.
Administrativ praxis.
-

Till red. insända skrifter:

Zeitschrift für Socialwissenschaft, herausg. von JULIUS WOLF.
1903:

- H. 12. *Aufsätze*: O. AMMON, Altes und Neues über die Menschenrassen in Europa.
— A. NUSSBAUM, Zur neueren Literatur über Effektenbanken. — JOH. CRONER, Organisation und Wirken der deutschen Landwirtschaftsgesellschaft. — S. SCHILDER, Die Auseinandersetzung eines Sozialliberalen mit dem Marxismus. — — *Socialpolitik*: M. FLEISCHER, Zur Frage der Witwen- und Waisenversicherung. — — *Miscellen*. — — *Buchbesprechungen*.

1904:

- H. 1. *Aufsätze*: S. R. STEINMETZ, Der Nachwuchs der Begabten: — R. LUSCH, Die Landwirtschaft der Naturvölker, 1. — FR. PRINZING, Die sterilen Ehen, 1. — FR. BRÜSSLING, Bodenpreis, Bodenrente und Betriebsintensität. — — *Miscellen*. — — *Buchbesprechungen*.

Social tidskrift. Organ för Studenter och Arbetare. Red. G. H. VON KOCH.
Stockholm 1903: h. 12, 1904: h. 1.

Finanstidende. Organ for dansk Pengevæsen. Kjøbenhavn. Aarg. 4. N:o 11.

Svensk Export. Tidskrift för svensk industri och export. Utg. af Sveriges Allmänna Exportförening. Stockholm 1903: N:o 229.

I Vår Tids Lifsfrågor. Skriftserie utg. af SYDNEY ALRUTZ. Upsala 1903: N:o XXXIII, 1904: N:o XXXIV.

Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik. Stockholm 1903: N:o 2.

Kyrklig Tidskrift. Utg. af O. QUENSEL och HJ. DANELL. Upsala 1903: h. 6.

Försäkringsföreningens Tidskrift. Red. J. LEFFLER. Stockholm 1903: h. 4.

Statsøkonomisk Tidsskrift. Udg. af Bestyrelsen for den statsøkonomiske Forening. Kristiania 1903: h. 2.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSKAR MONTELIUS. Stockholm 1903: h. 8, 1904: h. 1.

Stockholms köpmannaförenings handelskammare 1903: II: Statistisk öfversikt af fabriksindustrien i Stockholm år 1902. Stockholm 1903.

SCHWERIN, F. B. VON, Bidrag till kännedom af fäderneslandet. Stockholm 1903.

NICOLAUS, I representationsfrågan. Stockholm 1904.

The Journal of Political Economy, Vol. 12 N:o 1. Chicago 1903.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

 SKÅNE

 Malmö

Fonder öfver 23,000,000 kr.

meddelar

brand- och hushyreförsäkringar

samt

lif-, lifränte-

och

kapitalförsäkringar.

